

שתי אגרות
מאת הגאון המקובל רבי יצחק אייזיק כהנא מליטא-ירושלים
בעניין חיזוק היישוב האשכנזי בירושלים,
ותפיסת דרכי-הגאולה במשנת הגר"א מווילנא
[מאמר ב']

התוכן הרוחני באיגרות / תכנית להקמת כולל לאברכים / חוסר ישיבות וכוללים בירושלים /
תכנית להקמת בית מדרש לתורת הנסתר / משנתו בחשיבות לימוד תורת הנסתר על פי דרך
הגר"א בלבד / רכישת קרקע וקיום מצוות התלויות בארץ / תיקון פנימי ותיקון חיצוני /
דבקו הנפלאה במשנת הגר"א – שמירת שנת השמיטה על פי שיטת הגר"א / בניין ירושלים

התוכן הרוחני באיגרות

תלמידי הגר"א מתבססים פעמים רבות בכתביהם על המושג ש'אתערותא דלתתא' תעורר 'אתערותא דלעילא', כלומר, לא די באמונה בגאולה, ולא די באמונה ובהבנה כי התקופה היא עת פקידה, אלא יש לקדם את המעשה האלוקי ע"י עשייה אנושית רבת-אנפין. כלומר, בנוסף לשמירת התורה והמצוות כתיקון, יש לעשות פעולות מיוחדות להבאת הגאולה, ובראשן, עלייה והתיישבות בא"י. על בסיס רעיון קדוש זה ביקשו לבנות את הנהרסות ולגאול את הקרקעות.

נביא כמה אזכורים בולטים של עקרון זה בדברי תלמידי הגר"א:

א. פעילותו של רמ"מ משקלוב למען בניין ירושלים הייתה בלתי נלאית ובמסירות נפשו ממש! וכנראה, שכוח אמונתו שיש לקדם עם בניית העיר את תהליך הגאולה. למרות עומס החובות שרצו על האשכנזים בעיר בפרט ועל פדיון חצר החורבה בפרט, הגדיר רמ"מ את התקופה כאתחלתא דגאולה. באיגרת התעוררות ששלח לפולין בידי בשד"ר הפרושי רבי שלמה זלמן פלונסקי בשנת תקע"ט לערך, הוא שוטח את משנתו המשיחית, ובתוך כך הוא מתאר את חשיבות הקמת ה'חורבה' מהריסותיה לעניין הגאולה. נעתיק שני קטעים מהמכתב הארוך שלו: "הננו מודיעים ומשמיעים לכם כי הודות לחסדי האל יתברך, המרחיב גבול ירושלים ייסדנו בה בית מדרש, והאל הבוחר בירושלים עזרנו להשיג פירמאן מהמלך, להחזיר העטרה ליושנה, דהיינו לבנות מחדש את בה"כ שאחינו העולים מאשכנז בנו אותו לפנינו, ופראי אדם חיללוהו והיה לשאייה ולשממה.... והיו לנו הוצאות מרובות... ובכך לתרום ליופיה של עיה"ק ירושלים ע"י גאולתה מחורבנה והקמתה מהריסותיה... חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלוקינו... ובשכר זה תזכו

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

להרים תרומתכם גם לבניית "הבית הגדול" בית מקדשנו". וממשיך בקטע שני: "ועתה אחינו בני ישראל... כיוון ששיבר ה' דלתות נחושת ונתן לנו אחיזה של קבע בעיר קדשינו... לכן אחים יקרים, עיזרו לנו, לשקם, לבנות, לפיות ולשכלל את בית אלוקינו, כדי לפאר לגדל ולשבח את אלוהי ישראל הבונה את חורבות ירושלים... כי אלוקים יבנה את ירושלים... ואחרי ש'מקדש מעט' זה יהיה בנוי על תלו, יבנה ה' את בית מקדשו וישיב את העבודה לדברי ביתו¹."

ב. בתעודת שד"ר שיצא לקהילת אמשטרדם, בחודש אב תק"פ, חוזר רמ"מ על אותו רעיון שבנין העיר יזרז את הגאולה: "עם היות כי כבר ערכנו מערכה, בשני מכתבים הכוללים אשר כתבנו בארוכה, להודיע לאחינו מה עמנו מיום בואינו אל האדמה הזאת עד היום הזה... ותדעו ותבינו ותאמינו תכלית שפלות מצב כוללנו בכלל ובנדון החורבה בפרט. אשר היינו מוכרחים להכניס גופינו ומאודינו לפדותה מיד זרים עריצים... כי ב"ה כך עלתה בימינו אתחלתא דגאולה."

ג. באיגרתו 'לעשרת השבטים' משנת תקצ"א מנסח זאת רבי ישראל משקלוב כך: "שכל הדברים צריך התעוררות תחלה מלמטה"²

באופן חד יותר מביעים זאת הדור השני לתלמידי הגר"א:

ד. בבקשתם משנת תקצ"ט אל מונטפיורי שיושיט יד לתכניתם לרכישת קרקעות מחוץ לירושלים, כותבים ראשי העדה הירושלמית: "ובהתעוררות דלתתא תליא מלתא לעורר התעוררותא דלעילא, ועד מתי תהיה ארצנו הק' חריבה ושממה מאין יושב..."³ הניסוח כאן מפורש יותר, התעוררותא דלעילא לא יכולה להתרחש ללא התעוררותא דלתתא שקדמה לה.

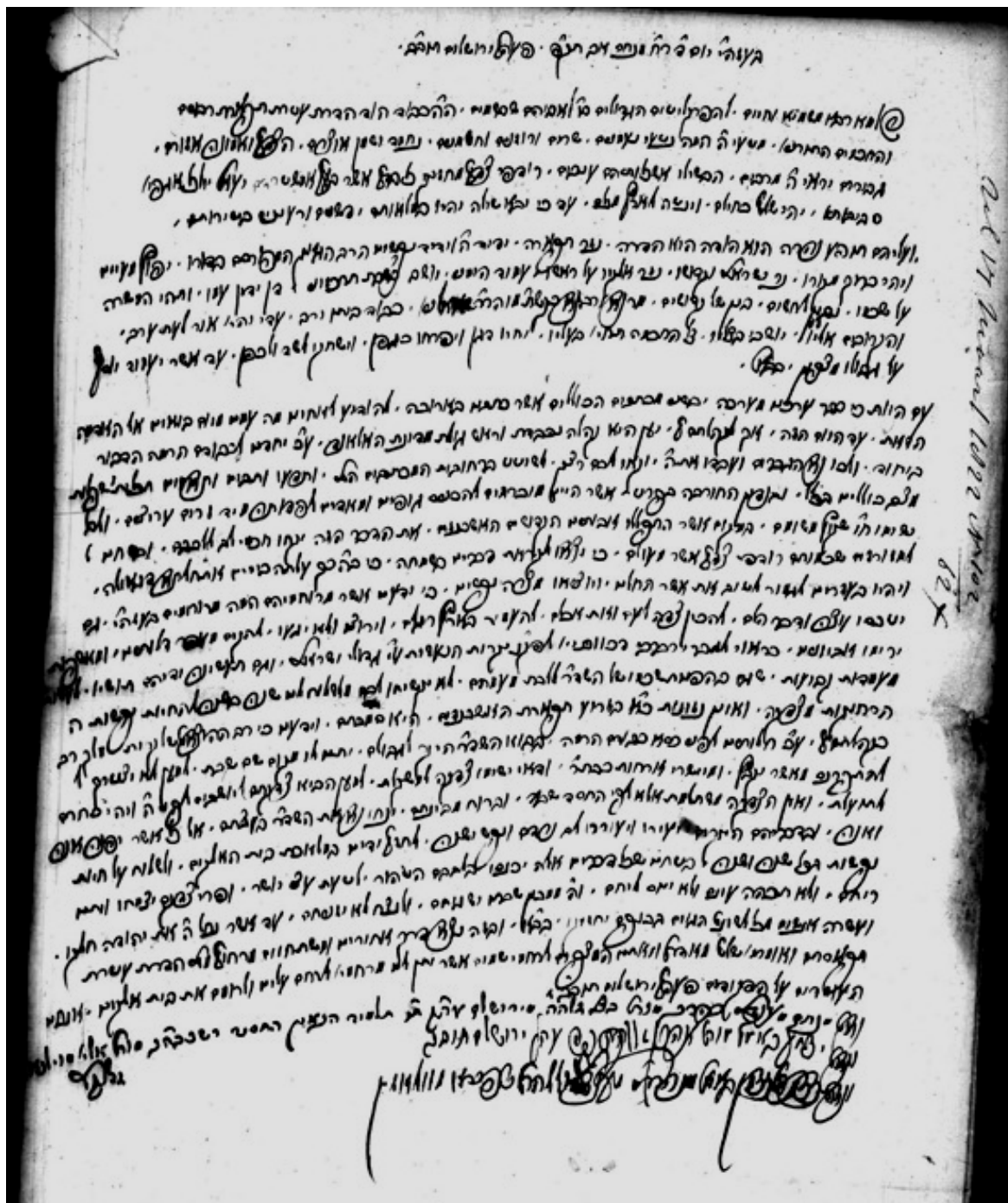
ה. בכתב שליחות משנת תקצ"ז, לאחר שזכו לאישור המיוחל לשיקום ה'חורבה', הם מפליגים בתיאורי גודל השעה ומשמעותה הגורלית בכך שהוא סימן ל'אתחלתא דגאולה': "... ותקומו ותרחמו ציון כי עת לחננה לרצות אבניה ואת עפרה יחוננו. ובאתעוררותא דלתתא תליא מלתא לעורר אתעוררותא דלעילא לבנות הנהרסות ... היות כל בית מירושלים קשורה ודבוקה בקשר נפשות ונשמות של ישראל, ובהבנות בית מחורבות ירושלם בנין עולם תבנה נפש איש וביתו בבנין עדי עד"⁴.

¹ א' מורגנשטרן, גאולה בדרך הטבע, ירושלים תשנ"ז, עמ' 104.

² כפי שהארכתי במאמרי על חיפושיו של רבי ישראל משקלוב אחרי עשרת השבטים, קובץ 'חצי גבורים' ט (ניסן תשע"ו), עמ' תשסט-תתנו.

³ לקמן הע' 63.

⁴ מרדכי סלומון (עורך): שלשה דורות בשוב, ירושלים תשי"א, עמ' 65.

פרסום ראשון: תעודת שדר עבור העדה הפרושיית: 'כי ביה כך עלתה בימינו אתחלתא דגאולה; החותם הראשון הוא רבי מנחם מנדל משקלוב. אב תקפ.

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

דעתם כי המרכזיות של תפיסה זו שהתעוררות שלמטה היא היא שתעורר את הגאולה השלימה, מתחילה במשנתו של רבי מנחם מנדל משקלוב⁵, שהיה זכור המנהיג של תלמידי הגר"א שהתיישבו בירושלים.

אם עד כה דברנו על 'אתערותא דלתתא' שמשמעה העיקרי היא עשיית פעולות טבעיות בכיוון הגאולה, הרי שרי"א כהנא רואה זאת בצורה שונה מעט, הוא מוסיף כי ה'אתערותא דלתתא' חלה גם על התחום הרוחני, גם על האופן בו לומדים תורה ומקיימים מצוות, 'אתערותא דלתתא' היא לא רק 'פעילות מעשית' להבאת הגאולה, אלא גם 'פעילות רוחנית' להבאת הגאולה. הוא מחדש שיש שני סוגי התעוררות, פנימי וחיצוני. הפנימי הינו לימוד התורה, ואילו החיצוני הוא רכישת קרקעות ועיבודן וקיום המצוות שלהן.

לכן, רי"א כהנא סבור כי הבאת הגאולה תגיע דרך לימוד תורה בארץ ישראל דווקא, והלימוד בה יביא לידי תיקון העולם. כדרכו מעגן משנתו זו בכתבי הגר"א, וכאן מוסיף אמרה מופלאה שיצא מפי קודש רבי חיים מוולאז'ין בחשיבותו של הלימוד בא"י לעומת הלימוד בגולה:

וידוע בכל מקום בזה"ק אשר אי אפשר להיות אתערותא דלעילא בלתי אתערותא דלתתא עי' פ' ויחי ד' רלה: אובין כו' מכאן אוליפנא וכו' והכל על ידי התורה דוקא עי' פ' הנ"ל ד' ריט ב' אר"ח מ"ד וכו' ולא יתער וכו' וכן מפורש יצא מפי רה"ג הגר"א בכ"י הקודש שלו וכן ידענו בבירור מפי קדוש ה' הגאון מוהר"ר חיים מוולאז'ין ז"ל על ענין מעשה ששאלו ממנו נידון שילוח כסף הקדשים לפה. והשיב כי התורה ועבודה הנעשה שם אף רבע שעה יקר בעיני ה' מלימוד ישיבותיכם כל היום בארץ הטמאה.

תיקון הדור בא בלימוד טעמי התורה ורזיה

אם נרצה לתמצת את השקפתו וממילא את פעולותיו של רי"א כהנא למשפט אחד, ננסח זאת כך: לימוד תורת הנסתר, ובפרט בכתבי הגר"א, היא הדרך הנכונה והעיקרית להחיש את הקץ. מגמה זו מופיעה בכל חיבוריו בהם הוא מראה ומסביר כי יש קשר בין בוא המשיח לחידוש הוראת פנימיות התורה.

רי"א ראה בתורת הנסתר, את 'פנימיות התורה', ואת עיקרה של תורה, וכך הוא כותב:

וכן הוא ענין כל התורה ממש רק בעוה"ר נשתכח מאתנו טעמיה וסתריה והרי אנו כעורים נגשש קיר התורה הכל בחיצוניותיה ואין איש בא בתוך הבית פנימה, עד שנשלח לנו עזר מעט משמיא ע"י עיר וקדיש משמי אנחית מלאך ה' צבאות רה"ג הגר"א ז"ל וכיון פתחין ליה

⁵ האריכו בכך ד"ר א' מורנגשטרן, השיבה לירושלים, עמ' 16-30; ד"ר א' באומגרטרן בעבודת דוקטורט שלו 'התורה בהגותם של ר' מ"מ משקלוב ור' יצחק אייזיק חבר', באר שבע, תש"ע; ר' שוחט, עולם נסתר בממדי הזמן, עמ' 96-101. ברצות ה' עומד אני לפרסם מאמר מקיף על משנתו של רבי ישראל משקלוב בסוגיית החשת הקץ.

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

להראות משם אור התורה מחיצוניותיה ופנימיותיה, ולאורו ניסע ונלך כל איש לפי דרכו.⁶

כיון שהגר"א חשף את פנימיות התורה, סובר הר"א כי הגר"א נשלח מן השמים כדוגמת משיח בן יוסף, המופיע בכל דור ודור, שאחד מתפקידיו הוא ללמוד את רזי התורה

וזה ענין משיח בן יוסף שיבוא מקודם מלכת בית דוד... והביא הרב מגלה עמוקות ז"ל את דברי רה"ק האריז"ל אשר אחד מג' דברים הנצרך מב"י לבוא בכל דור ודור הוא לגלות רזי התורה למי שראוי לזה.⁷ ומוסיף לומר: "גם מבואר לעיל מרה"ק האריז"ל אשר בכל דור ודור נשלח נשמת משיח בן יוסף לגלות רזי התורה וטעמי המצות כדי שעל ידם יעשה כל אדם את מעשיו בתכלית היחוד... ולזה כתבתי למעלה אשר לבי אומר לי בבירור שנשלח בדורותינו האלו איש אלוקים נורא, איש שהכל בו ולו דומיה תהלה, את כבוד רה"ג הגר"א ז"ל, ועל ידי דבריו הנאמנים יהיה לנו צמח צדקה וישועה אף לשפלות דורינו הרחוקים מתבונה".⁸

כיון שהגר"א הוא 'משיח בן יוסף' בדור זה, סובר הר"א כי לגר"א יש עליונות על כל אדם אחר בנוגע לגילוי סודות התורה בדורו, הגר"א ואך ורק הגר"א הוא מגלה עיקרי רזי התורה בדורו:

כי נראה אשר עיקר גילוי רזי התורה אשר ברע"מ ותיקונים הוא רק ע"י ביאור רה"ג הגר"א ז"ל.⁹

שמבואר ברע"מ שהעיקר לידע רזי התורה וטעמי המצוות בכדי שלא לעשות המצוות כמצות אנשים מלומדה שזה תכלית תשובה של כלל ישראל וכל איש בפרט... ואין לידע טעמי המצוות רק בלימוד ספרי רה"ג הגר"א ז"ל שיצאו לאור.¹⁰

סגולתה העיקרית של תורת הגר"א, שהיא בעצם משקפת את רזי התורה של המשיח, את הבנת הדברים הסתומים העמוקים [כלשונו של הרמב"ם בפרק יב מהלכות מלכים], וכך כותב ר"א על תורת הגר"א:

כתב רה"ג הגר"א בתיקונים: קבלה מראשונים ע"ה אשר קודם ביאת הגאול יזכו בני עליה אף מעט לגילוי רזי התורה וטעמי המצוות אשר יגלה אח"כ משיח צדקנו.

ובמקום אחר כתבתי שכן נראה בכל הבריאה כמ"ש בספר יצירה שהסוף נעוץ בתחלתו, וכן בענין השנה והזמן ושם מפורש. ואף כי לדעתי דיבר בקדשו דבר זה רק לעצמו, כי אין אתנו יודע עד מה.¹¹

⁶ תו"י, ב, דף עה סוף ע"א.

⁷ תו"י, ג, דף קמ ע"ב. על משיח ב"י הגואל את עמ"י מן הגלות, ראה ביאור הגר"א לתקו"ז חדש, דף לו ע"ב.

⁸ שם, דף קמג ע"א.

⁹ שם.

¹⁰ תו"י, ב, בהקדמה

¹¹ תו"י, ג, דף קיט ע"ב. וחזר על כך להלן בדף קמג ע"א.

משולחנו של יחיאל גולדהבר

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

תוכן האיגרות

כעת אנחנו יכולים להבין לעומק את האיגרות הללו הן כעין מניפסט של עדה חדשה שלמרות שראשיתה מצער יודעת היא שאחריתה ישגה מאוד, כלומר, רי"א חדור אמונה כי פעולותיו יביאו לגאולה שלימה, ומתוך בטחון מוחלט בצדקת דרכו, הוא מציע את תכניותיו: ייסוד ישיבה ללימוד סדר זרעים וקדשים ולהקים בית כנסת.

תכנית להקמת כולל לאברכים

האיגרת הראשונה משנת תרי"ח היא כעין איגרת אשמה נגד ראשי היישוב האשכנזי שכבר התארגנו בצורה קהילתית זה עשרים שנה, וטרם הוקמה ישיבה לאברכים ללימוד בחברותא¹². את עיקר תכנית הלמודים רוצה רי"א להתמקד בהלכות התלויות בארץ, היינו סדר זרעים וקדשים, את ההתמקדות בסדר זרעים אפשר לפרש כצורך לקבל הכרעות בנושאים הנוגעים הלכה למעשה¹³, למרות מתי מעט מן היהודים שהיו בעלים על שדות משלהם. אך את קביעת הלימוד בסדר קדשים, בוודאי שלא ניתן להסביר בדרך זו, אין ספק אם כן שכוונתו לקבוע לימוד בסדרים הקשורים לקדושת א"י, וזאת בכדי להקים שכינה מגולתה ולהחיש את הקץ¹⁴. את יסודו לכך מניח רי"א על דברי המדרש שהלומד בתבנית

¹² בצפת, תיכף עם עליית הפרושים, הוקמה ישיבה לאברכים כולל הענקת מלגה להחזקתם, כפי שרשם רבי ישראל משקלוב ב'פנקס הכולל': על "לימוד הישיבה שקבענו בבית הכהן הגדול [רבי חיים כהן], ש"ס בעיון עם שו"ע ובאור הגר"א, אשר יגעתי בסידורו, והייתי אומר השיעור עם כמה ת"ח. אבל כבדה עלי דברי בקשתם והכרחם ראיתי כי רב, כי רבו ספסלי דבי רב מכוללנו הבאים לא"י באין מזון ומחיה", תוח"י, ג, עמ' 140.

בכתב שד"רות עבור רבי ישראל משקלוב, מחודש ניסן תק"ע, מספר רבי חיים כהן מפאקארי, מנהל העדה, שעם הזמן הצליחו להקדיש בית מיוחד להרצאת שיעורים: "שם לומדים בהתמדה והרב החסיד המפורסם מוהר"ר סעדיה אומר שיעור גמרא וש"ד", אולם יוסיף לומר: "מפני דוחק הספרים ודוחק מקום בהמ"ד קבענו ללימוד שיעור בבית... והרב הגדול החסיד המפורסם מו"ה מנחם מנדל אומר השיעור... א' יערי, שליחותו של ר' ישראל משקלוב, סיני, שנה ה' ח' (חשון ת"ש), עמ' סג. וכן רשום בתעודת השד"רות עבור רבי ישראל משקלוב, חתומה ע"י כל ראשי העדה בצפת, מחודש אדר-שני תק"ע: "במתיתבא דילן ונקרא על-שם רב הגולה מרן הגאון האמיתי רבינו אליהו החסיד מוילנא, לומדים בחבורה חדא. גמרא בעיונא ופפולא, אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, הלכות שו"ע עם ביאור מרן הגאון נ"ע", א' יערי, שם, עמ' נז.

¹³ כפי שפירש הגר"א את הפסוק: 'כל המצוה אשר אנכי מצווך היום': "ולמען תחיון, כי עיקר קיום המצוות תלוי בארץ, רק עתה מחויב כל אדם לשנות ולידע עשיית המצוות אשר יצטרך לעשותם כשיבוא לארץ", אדרת אליהו, פ' עקב.

ולכן חיבר רבי ישראל משקלוב את ספרו 'פאת השלחן', שכולל הלכות: פאה, לקט שכחה, מעשר עני ודמאי ושביעית, ובשנת תקצ"ו העלה אותו על מכבש הדפוס.

¹⁴ רי"א קדם את בעל החפץ חיים שהיה הראשון שיסד בישיבתו, בראדן, כולל לימוד סדר קדשים. והכריז: **לימוד סדר קדשים הוא הכנה לגאולה, ובכוחו להחיש את הגאולה**, מאמר 'תורה אור': במעלת לימוד הקרבנות, ווארשא

המקדש שבספר יחזקאל, כאילו בנו אותו¹⁵. באיגרת מפורש שאכן זכה להקים ישיבה של עשרה איש לומדי סדר קדשים¹⁶.

אולם לא מדובר רק בזאת, שכן כאמור לתפיסתו של רי"א לימוד הנגלה הוא רק לימוד של 'חיצוניות התורה', ובנוסף בוא הגאולה תלוי בצורה מיוחדת בלימוד הנסתר דווקא. אשר על כן ערך רי"א חוברת שלמה המוקדשת לפנימיות הכוונות לסדר קדשים. שם הוא פירט את הכוונות לכל בגד מבגדי הכהונה. את עניינו של כל קרבן וקרבן על פי תורת הנסתר, כולל עבודת יוה"כ. הסבריו הקיפו את כל מלאכת המקדש כולה, וכלל כמה פרקים להבנת 'שירת הלויים' בבהמ"ק על פי קבלת הגר"א¹⁷. בסיום חוברת זו

תר"ס; הח"ח: חיינו ופועלו, עמ' תעח-תפח. בשנת תרס"ה פתח בישיבתו בראדן אגף מיוחד 'כולל קדשים', לאברכים שהתמקדו בלימוד סדר קדשים, ד' כץ, תנועת המוסר, ד, עמ' 45-47.

[הראש ישיבה היחידי המעיד על עצמו שהרצה שיעורים בסדר קדשים הוא רבי אברהם חיים שור, רבה של סאטנוב] - שצ"ב, הגיה וביאר את המסכתות בחיבורו 'צאן קדשים' וואנדזבאק תפ"ט, כפי שמספר בהקדמה לספרו.

רבי מרדכי שמואל קרול רבה של זורוביץ (רוסיה), ותלמידו של רבי יהודה לייב דון-יחיא שהיה תלמיד מובהק לגר"ח מבריסק, מסר עובדא נפלאה מפי בעל 'בית הלוי' על חשיבות לימוד סדר קדשים בזמנינו, 'משא דמשק', ירושלים תשנ"ח, עמ' רפ; ובנו הגר"ח אמר שמן סדר קדשים יכולים ביותר להתעלות (צו-שטייגען)... רבי ירוחם ליבוביץ ממיר, דעת תורה, ירושלים תשס"א, במדבר, עמ' קנג.

רבי משה טייטלבוים אב"ד אוהל ומח"ס ישמח משה, ראש שושלת לבית סיגט, העלה רעיון לייסד בכל עיר מנין אנשים שיקדישו עצמם לתפילה ולימוד פרשיות הקרבנות. ואלו מקצת דבריו אחרי שהוא מעלה את גודל הענין של אנשי המעמד בזמן הבית: "מכאן תוכחה מגולה לכל קהלות ישראל בזה"ז, אם בזמן שבהמ"ק היה קיים שהיתה עבודה בפועל, לא היה די לישראל בזה, רק בצירוף מה שלישאל נחלקו למשמרות. עתה שבעוה"ר שנעצר מאיתנו כל אלה... למה לא נעשה על כל פנים מה שיש בידנו לעשות". היינו שיציבו בכל עיר וכפר משמרות - עשרה איש - שיתענו ויתפללו ויעסקו בתורה ובפרשיות הקרבנות, "שהיא במקום העבודה, ויועיל לנו כאילו היתה העבודה בפועל...". ישמח משה, פרי בראשית, דף ח ע"א. רעיון זה היה כל כך חדור אצל בעל 'ישמח משה', עד שבמקום אחר התבטא באופן נדיר, שזה "ברור ואמת" שסיבת אריכות הגלות היא על שאין מקיימים בפועל את המעמדות, תפלה למשה, סט, ב. ומה נפלאה ביותר המסורת בפי אנשי קראלי על בעל 'ישמח משה' בעברו מפולין להונגריה וחיפש בה עיר לכהן בה. ובהציעו לפניו נציגי עיר קראלי את רבנות העיר, הסכים רבי משה לקבל את כתר הרבנות, והסיבה לכך, לפי שהיה שבע רצון שבערים החזיקו אנשי הקהל עשרה בטלנים על חשבונם, והגו בתורה יום וליל - הרב שלמה יעקב געלבמאן, מושיען של ישראל, ה, קרית יואל, תשנ"ז, עמ' א].

¹⁵ ואכן רעיון זה כתב כבר העלה 'הרב הגאון הגדול איש אלוקים קדוש יאמר לו וצדיק מפורסם' רבי זאב וואלף אלטשול, רבי אליקים גצל אלטשולר, מחשובי רבני ליטא. הוא כתב פירוש לבניו המקדש שבספר יחזקאל. המחבר הדפיסו בשקלאוו בשנת תקנ"ד. בינתיים נפטר המחבר, ובנו ר' זאב וואלף הדפיס שוב את החיבור בשנת תקע"ד, עקב הטעויות הרבות שנפלו בדפוס הראשון. בהקדמה מסביר הבן את כוונת אביו במטרת החיבור: "והנה עלה על רעיוניו של אדוני אבי מו"ר הצדיק המפורסם בדורו לעסוק בבנינו, כי כל העוסק בבנינו כאילו בנוי. וראה והשכיל בבנינו...", וממשיך שהלימוד מסוגל לזרז את בנין הבית שירד משמים.

¹⁶ וכ"כ בתו"י, ב, בראש הספר.

¹⁷ 'עבודת המקדש', בתוך תו"י, ג, דפים קנב-קפז.

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

הוא מסיים בפסקה הבאה :

"והנה אחר שזיכני ה' לסיים בענין בהמ"ק ושמחתו ובענין קיבוץ ישראל לתוכה בשמחה, מהראוי לחקור מקורה ושורשה של השמחה, מאין מוצאה ומקום תחנותה. ואגב, אעתיק מאמר הנפלא של סוף מס' סוכה א"ל ששון לשמחה וכו' מה שקבלתי במאמר הזה איזה ביאור קצר מרה"ג הגר"א, ואעתיקנו כולו כפי שהשגתי אותו מהרב המקובל הגדול ר' אברהם שמחה הגאב"ד דק' אמסצילאוו. ואף כי מייבוא אחרי הקוצר באמרים שאין כמוהו ולבאר תעלומות חכמתו הנעלם מכל פרט בענין הנ"ל, שנאמר שם שהיה המאמר הזה נעלם מגדולי הראשונים ז"ל, ואלמלא לא בא אלא בשביל דבר זה ד"י".

קטע זה פלאי, ומצריך הבנה, ודברי תורה עשירים במקום אחר.

תלמידי הגר"א מסרו על רבם שנגלה לו גילויים מופלאים שטרם התגלו בעולם!; ורבים מהם לא רצה לגלות, גם לבחירי תלמידיו: "כמו סוד האגדה דסוכה מח ע"ב"¹⁸, ואילו כאן בכת"י של רא"ש מבואר שהסוד הוא של תרין המשיחין: יוסף ודוד!¹⁹

אשר על כן לפי רי"א בכדי להביא את הגאולה, יש להקים ולחזק את לימוד התורה בא"י באמצעות הקמת בית מדרש בו ילמדו לפחות עשרה ת"ח משך כל שעות היממה רצוף, שיקדישו את כל ישותם לירד לעומקה של תורת א"י 'זרעים וקדשים' ולהעמידה על תילה. רי"א באגרתו מציין את מאמציו הרבים לגיוס כספים על מנת לממן חבורה של 'עשרה בטלנים' (אגב, הוא היה אחד מהם), לומדים שיקדישו את כל זמנם ללימוד סדר זרעים וקדשים ללא שום דאגה, עד כדי כך שאפילו ארוחת הצהריים תסופק להם לבית המדרש.

חוסר ישיבות וכוללים בירושלים

למרות שהישוב הירושלמי כבר עומד על תילו עשרות בשנים, עדיין לא הוקמה ישיבה לצעירים או לחלופין בית מדרש לנשואים. נותר לנו אזכור משנת תקצ"ה, שרשם אחד מהעולים המפורסמים מגרמניה, והכוונה להרב אליעזר ברגמן, שהתיישב בירושלים בחודש אדר תקצ"ה, ובאגרתו לחותנו מתאר את היישוב בירושלים, ובין השאר הוא כותב כך: "יש בתי-מדרשות חשובים הרבה, לספרדים ולאשכנזים, עם ספרים ספונים ויקרים עד למרבה"²⁰, וקשה לרדת לעומק כוונתו, האם הוא מתכוין להמליץ על ריבוי הספרים, או שמא להתאונן על מיעוטם של לומדים.

¹⁸ רמ"מ משקלוב, בהקדמתו למסכת אבות עם פירוש הגר"א, שקלוב תקס"ד, וכ"כ תלמידו רי"א חבר, שיח יצחק, ווילנא תרע"ב, דף לד טו"א ועוד.

¹⁹ תו"י, ג, דפים קעא-קעד; תו"י, ד, פתח השער עמ' טו, מתוך העתקת ר' סעדיה ב"ר נתן נטע.

²⁰ אברהם ברטורא (עורך): ישאו הרים שלום, ירושלים תשל"ח, עמ' 82.

בכל אופן, הישיבה הראשונה שידועה לנו היא ישיבתו של רבי יעקב מרדכי הירשנזון שהיה גדול בתורה²¹, עלה בשנת תר"ח מפינסק והתיישב בצפת, ותיכף ייסד בה ישיבה²². הישיבה היתה קטנה ודלה, ולשם ביסוסה יצא בשנת תרי"ח לאשכנז לאסוף תרומות להחזקת הישיבה. שם נפגש עם רבי אליהו גוטמכר, שגם הוא הגה ברעיון של ייסוד מרכז לתורה בא"י. בהמלצת ר' אליהו רכש ר' יעקב מרדכי חברים רבים לייסוד חברה שמטרתה להחזיק ישיבות בערי הארץ, וכבר בתרי"ח יסדו בירושלים ישיבה בשם 'שנות אליהו'²³, אבל חסרים לנו תיאורים על אופייה של הישיבה²⁴.

הישיבה השנייה והמפורסמת ביותר, היא ישיבת 'עץ חיים'. מועד הקמתה המדויק לא ידוע לנו. לפי רבי י"מ טוקצינסקי, במאמרו 'חצר רבינו יהודה החסיד', הציע רבי שמואל סלאנט, בהיותו בשנת תרי"ב בוילנא, לאמרכלי כולל ווילנא "לייסד בירושלים בית אולפנא לאברכים ובחורים בעלי כשרון"²⁵, אך לנו אין שום תיעוד על מימושה של הצעה זו. התעודה הראשונה של קיומה של ישיבת 'עץ חיים' הוא משנת תרכ"ב²⁶. כפי הידוע לנו ר' שאול בנימין הכהן מראדשקוביץ שעלה ארצה בשנת תרי"ח שינס את מתניו לשכללה. הוא אשר העמיד את הישיבה על בסיס נכון, ובשנים תרי"ט-תרכ"ב דאג להרחבתה ושכלולה,

²¹ היתה כוונה להקים ישיבה בסביבת ת"ר. רבי מאיר שלום הכהן קרליץ, מגדולי תלמידי ר' חיים מוואלוז'ין. בזמנו שלח אותו רבו לכהן כראש ישיבה בוילנא, ומסופר כי ר' חיים שהה במחיצתו תקופה של חודשיים על מנת לסייע בידו: "והוא היה הראש וראשון על כולם שהעמיד שם תלמידים רבים שהיו למאורות בישראל"; לאחר מכן שימש כרב בכמה ערים בליטא, כשהוא מתפרסם בהם בהרבצת תורה בגפ"ת ובפוסקים. בשנת תקצ"ז לערך עלה ירושלימה כדי למלא את החלל אחרי פטירת רבי ישראל משקלוב. בניגוד למה שכותב רא"ל פרומקין בערכו, כאילו לא עלה בידו להקים ישיבה בעיר (תוח"י, ג', עמ' 176), מעיד בן-התקופה – ר' אריה נאמן כי הישיבה אכן הוקמה בירושלים, אך סמוך להקמתה, ב"ז בסיון תקצ"ט, נפטר ר' מאיר שלום במגפה, הוא וכמה מתלמידיו, ובהם חתנו הצעיר של ר' אריה נאמן עצמו, פנחס גרייבסקי, 'פנקס ירושלים', ירושלים תר"ץ, עמ' ב.

²² הוא אסף אברכים אחדים והרצה בפניהם שיעור בגפ"ת.

²³ ראה א"ר מלאכי 'רחוב חברון והסביבה בירושלים', מגד תראה, ירושלים תשס"א, עמ' 442-443.

באגרת תעמולה לעידודה לייסוד הישיבה מבטא ר' אליהו את השקפתו במעלתה של תורת א"י: "התורה מחזרת על אכסניא שלה, תחת חגורת שערי השמים, אשר מציון תמיד יצא התורה.. נחפש עצה להעמיד ישיבות לאלה, בערי הקודש אשר שם נחו עמודי התורה, מייסדי ההלכה מקום קיבוץ צדיקים וחסידים ואנשי מעשה גאוני התורה, להעלות נר תמיד במנורה הטהורה", מרדכי סלומון (עורך): שלשה דורות בשוב, ירושלים תשי"א, עמ' 132.

²⁴ כמובן, שהגדרת 'ישיבה' היא כמתכונת ישיבות פולין וליטא, שכלכלו את הלומדים. הרי מיומם הראשון של המתדיינים בירושלים, קבעו מקום לימוד, בבית המדרש 'כנסת ישראל' (מיסודו של בעל אוה"ח), ובשנת תקצ"ז הצליחו להקים בית המדרש 'מנחם ציון', ושהיה למוסד הציבורי הראשון ב'חצר החורבה', ושידוע בכינויו "דער אלטער מאדראש", רבי יהוסף שווארץ, תבואות הארץ, ירושלים תר"ס, עמ' תעב. ובשנת תרי"ד ייסדו את בית המדרש 'שערי ציון', המכונה 'דער נייער מאדראש', תוח"י, ג', עמ' 156.

²⁵ לוח ארץ-ישראל (לונץ), ט (תרס"ד), עמ' 141-142.

²⁶ על תעודה זו לייסוד הישיבה, והמחלוקת שפרצה בעקבותיה, הארכתי עליה בחיבורי על היישוב הישן (בכתובים): פולמוס רבי שאול בנימין קרליץ – ריב-החצר.

וכתיאור בני דורו: רש"ב הצליח לפדות עשרה חדרים, משכנם היה בחצר החורבה, על גג בהמ"ד 'מנחם ציון', ור"ב בעצמו התמנה "למגיד-שיעור בגפ"ת למופלגי תורה, ויתן להם בלימודם בגמרא סולת מנופה משיטות כל ראשון עד כל אחרון, היוצא מדבריהם הלכה למעשה".

אך רק משנת תרכ"ו קיבלה הישיבה צורה 'ישיבתית' כדגם ישיבת וולוז'ין על ידי החלטת ההנהגה הפרושית למנות את ר' משה נחמיה כהנוב כראש הישיבה²⁷. הכולל הרשמי הראשון מטעם העדה, שיהיה מיועד לנשואים, היה 'דגל-תורה' שנוסד בשנת תרל"ו ע"י הרב שלמה זלמן פרוש, ונוהל ע"י שני הרבנים: ר' שמואל סלנט ור' י"ל דיסקין, למדו בו עשרה אברכים²⁸.

רעיונו של רבי יצחק אייזיק לא צלח - כפי שהוא מגולל באגרתו השנייה. בתחילה שניים מעשירי עירו תרמו בלב רחב, וכך הצליח להקים - בסביבת שנת תרי"ח - בית מדרש של 'עשרה בטלנים' שהקדישו את כל שעות היממה אך ורק ללימוד, ולדעתו זו הייתה 'תפארתה של ירושלים', אך כעבור שנתיים, נפסקו התרומות, וכל הרעיון ירד לטמיון: רי"א מתאר תקופה קצרה זו בערגה:

"אין הי' פאר וכבוד ותפארת ירושלים זה שהי' קבועים עשרה אנשים ויותר מופלגים שבעירנו הק' בבהמ"ד החדש שנבנה אז ולא יצאו משם כל היום כי היו מביאים להם אוכל שמה".

וכך הרעיון של רי"א נגזז למשך שנים רבות, רק כעבור שלושים, בשנת תרמ"ה, עלה ר' נפתלי הירץ וייס מהגולה והשתקע בירושלים²⁹. תיכף עם הגיעו לירושלים התחבר עם גדולי התורה בעיר העתיקה ועלה ברעיונו לייסד חברת 'אנשי מעמד': 'והיינו שכל אחד יפריש יום אחד בשבוע וישבו ביחד עשרה איש בחורבת ריה"ח ולא יפסיקו מלימודם לשיחה בטלה ושלא ידברו אלא בלשון הקודש". והכל בהשראת הרעיון של המעמדות שהיו בתקופת הבית. רעיון זה החל להכות גלים אצל חלק חשוב מסלתה ושמנה של טובי העיר. 'ואך החברה לא האריכה, קמו לה מחריבים בדמות קנאים שחששו מהדיבור בלשון

²⁷ אין לנו נתונים כמה אחוזים מהתלמידים היו רווקים וכמה נשואים. רק משנת תר"י ואילך ישנן כמה רשימות המעידות שאחוזי הנשואים היו די גבוהים. בשנת תרנ"א פרסמו מנהלי הישיבה שישים 103 תלמידים, ח"מ מיכלין, 'ירושלים', עיתון המגיד, שנה לו גיליון 36 (כ' שבט תרנ"ב), עמ' 51. בכתבה שפרסם שמואל טיקטין בשנת תרנ"ד היו כשבעים נשואים בישיבה, 'ירושלים', החבצלת, כד (תרנ"ד), עמ' 314. ברשימה משנת תרס"ט, פרסמו מנהלי הישיבה על 207 תלמידים, מהם 132 נשואים, א"מ לונץ, לוח א"י, לשנת תר"ע, עמ' נד.

מאמר מקיף על הישיבה בתקופתו של ר' משה נחמיה כתב י' שלמון, 'ישיבת 'עץ חיים' בזמנו של ר' משה נחמיה כהניו', עמנואל אטקס (עורך): ישיבות ובתי מדרשות, ירושלים תשס"ז, עמ' 187-197.

²⁸ רבי נפתלי צבי פרוש-גליקמן, שלושה דורות בירושלים: פרקי זכרונות, ירושלים תשל"ח, עמ' 36. הרב מבריסק עלה לירושלים בשנת תרל"ז, ורבי שלמה זלמן התקרב אליו וזכה להיות בין באי-ביתו. ישיבה זו התקיימה כמה שנים, סיבות וגורמים שונים גרמו לכך שנסגרה. ובשנת תרמ"ב יסד ישיבה חדשה בשם 'תורת חסד' לתוכה קיבץ עשרה אברכים מצויינים, שלמדו מפי רבי אברהם אליהו מסובלק, שם, עמ' 42.

²⁹ בצעירותו עוד זכה ללמוד בישיבתו של החת"ס בפרשבורג. בירושלים הרביץ תורה בבית המדרש החסידי של ר' ברוך שווארץ ובבית הכנסת אוהל שרה בשכונת מאה שערים.

הקודש, שיצאו לתרבות רעה, והחלה התנגדות שגברה והלכה. יוזמי החברה נפלו ברוחם ולא היה להם כוח ואומץ להשיב מלחמה השערה. רפו ידיהם ונתפרדה החבילה"³⁰.

בשנת תרנ"א ייסד רבי ישעיה חשין, מיקירי קרתא-דשופריא, בבה"כ ה'חורבה' את חברת 'עבודה תמה' שמטרתה הייתה "העשירי יהיה קודש לה'", היינו שכל חבר בחברה זו יפריש מעשר מעותותיו ויקדיש על יום עשירי כולו לה'. לישב כל היום מעוטר בטלית ותפילין ולעסוק בתורה ועבודת ה' מבלי לשיח כל שיחה בטילה. פעלו זה הצליח בידו, ולחברה זו הצטרפו הרבה חברים, גם מאלו שתורתם אומנתם וגם הרבה מבעלי-מלאכה שבעיר, והיו גם שהשלימו את היום בתענית. ר' ישעיה היה עומד ומנצח על עבודת הקודש הזאת בדברי התעוררות חוצבים להבות. ברם, כל העול של החזקת החברה העמיס על צווארו לבדו, ובמשך שנתיים ניהל אותה במסירות נפש, עד שכרע תחת עול בשקעו בחובות עצומים, והחברה התפרקה³¹. כחלוף כמה שנים, שוב התעוררו חברי ה'חורבה' לייסד סדר 'מעמדות', כפי שמתאר א"מ לונץ בשנת תרס"ח: "בה"כ הזה הוא הראשי לעדת אשכנזים-פרושים, ובו יש חברות מעמדות ושובבי"ם ת"ת, ו[גם] לומדים בו בכנופיא... והוא פתוח כל היום גם לפני לומדים יחידים"³².

תכנית להקמת בית מדרש לתורת הנסתר

באגרתו השנייה קובל רי"א על כך שחברי עדת האשכנזים יקירי קרתא דשופריא שהם לומדים מופלגים בנגלה ונסתר, מגיע להם בית-מדרש מיוחד לתורת הנסתר, בדיוק כפי שיש לעדת הספרדים בית-מדרש "בית-אל"³³, רק הלימוד יהיה על פי תורת הגר"א. כזכור, לפי רי"א תורת הגר"א היה המפתח להבאת הגאולה, ולכן, הוא רואה צורך לייסד בית מדרש המתמקד בלימוד תורת הגר"א.

באגרותיו הוא מתרעם שמקום לימוד כזה טרם הוקם עבור האשכנזים. למרות שזכו תלמידיו לעלות לירושלים עשרות שנים קודם לכן וחידשו בה את היישוב, אך טרם זכו לבית מדרש משלהם: "שיש

³⁰ עדות בנו ר' יהודה אהרן וייס, בשעריך ירושלים, ירושלים תש"ט, עמ' 46-41.

³¹ רבי ישעיה חשין, דברי ישעיהו, ירושלים תשט"ז, מדור רשומות, עמ' יז.

³² א"מ לונץ, לוח א"י לשנת תרס"ט, עמ' 10-11.

³³ על תולדות הישיבה ולומדיה הקדיש הרב שלום גפנר את ספרו: אור השמש: מדרשו של שם, ירושלים תש"ל.

אותה תלונה על מחסור ישיבה בירושלים, חוזר על כך רי"א כהנא בארוכה בהקדמה ב' לספרו תו"י, ג, דף ו' ע"ב: "רה"ג הגר"א אשר זכו לו משמאי לגלות אף מעט מזעיר מדברי אבותינו הראשונים ע"ה בספר היצירה ומדברי רשכב"י מרע"ה... אשר ידוע אפילו מאמר קצר ואפילו תיבה אחת מדברי ראשונים אלו שוקל ומכריע יותר מכמה דברי האחרונים... והנה כמו שזכו חכמי ישראל הספרדים ה"ו ללמוד בכל יום את דברי הרה"ק האריז"ל במקהלות ברוב עם הדרת מלך בקביעות מקום הנקראים 'קהל חסידים', וזה מכמה עשירות שנים. כן מהראוי לייקר ולכבד את שם כבוד תורת רה"ג הגר"א להקים עול תורתו הנסתר במקום נכון ע"י העוסקים בהם אף לפי מיעוט ידיעותינו בהם. כי דבריו בנגלות כבר מלאו פני תבל.. לא כן בנסתרות שלו אף כי בהם הראה כחו הגדול עשר ידות על הנגלות לגלותם בכל האפשר. אבל העוסקים בהם הוא להיפך ממש, אשר אפילו מיעוטא דמיעוטא אינו בנמצא עתה לעסוק בהם..."

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

אצלינו בע"ה כמה וכמה יודעי חן ומושלמים בחכמת האמת הנ"ל א"א לנו לקבץ עשרה ביחד במקום אחד מכמה טעמים".

ידוע על כמה מאריות החבורה מעדת האשכנזים שלמדו בישיבת בית-אל; לדוגמת: רבי אהרן משה מגזע צבי³⁴, שלושה האחים לבית לעווי: רבי אשר לעמיל רבה של גאלין, ר' נחום רבה של שאדיק ור' יהודה לייב³⁵; רבי מאיר אורבאך, שעלה ירושלימה בשנת תרי"ט, והתקבל לרב הרשמי לעדת האשכנזים, והיה תלמיד מובהק לרבי ידידיה רפאל אבועלפאי [המכונה הרב היר"א]; רבי אלעזר מנדל בידרמן, אדמו"ר מלעלוב, גם הוא למד – יחד עם בנו רבי דוד צבי שלמה - אצל הרב היר"א³⁶; רבי צבי מיכל שפירא³⁷ ותלמידו רבי עקיבה פרוש³⁸; רבי עקיבא יוסף שלזינגר³⁹; רבי הלל משה געלבשטיין⁴⁰.

תסכולו של ר"א כהנא מעובדה זו, קשור למה שהסברנו על השקפתו, לדידו העלייה לארץ ויישוב ארץ, מהווה רק צד אחד של חובת ה'אתערותא דלתתא' שיש עלינו לעשות, מוכרחים אנו ללמוד תורה ובייחוד את קבלת הגר"א בארץ ישראל, בכדי לעורר ה'אתערותא דלעילא', זו גם הדרך להבין את רצונו לייחד בית מדרש נפרד, וחוסר שביעות רצונו בקיומה של ישיבת 'בית אל' בלבד.

אך גם תכניתו זו לא צלחה בידו, כפי שאנו למדים מהקדמתו לחלק ג' של 'תולדות יצחק' בו הוא מציע לפני קוראיו את תכניתו שטרם התיימש ממנה. הוא מספר כי בכוונתו להקים בית מדרש ללימוד נסתר על פי הדרך שהנחיל הגר"א, ויקרא שמו בישראל "יד אליהו"⁴¹, ועל כך הוא פונה לקוראי ספרו לבוא

³⁴ נולד בשנת תקל"ה. היה מחכמי הקלויז בברודי. הסתופף בצלו של ה'חווה מלובלין' ורבי אורי מסטרליסק. בתקצ"ט עלה ירושלימה, וקבע ישיבתו בבית-אל, ולמד תורה מפי רבי חיים שלמה פינסו. אח"כ הקים לו בית-מדרש בביתו לעדת החסידים אשר נטו לתורת הנסתר, והיה ראש ומנהיג לעדת ה'חסידים'. נפטר בשנת תר"ה.

³⁵ עלו ארצה בשנת תר"ג. על לימודם אצל הרב היר"א מספר רבי יהודה לייב בהקדמה לספרו 'בית לאבות'.

³⁶ עלה ארצה בשנת תרי"א.

³⁷ נולד בחברון בשנת ת"ר, אחרי נישואיו – ב-תר"ז – עלה ירושלימה, בה התדבק לרבי משה לייב מקוטנא. סתרי תורה למד אצל הרב היר"א, והתנהג על פי הנהגותיהם, לאחר פטירת היר"א המשיך ללמוד אצל רבי אהרן משה פיררה. נפטר ב-תרס"ו, מח"ס תיקון חצות ו-צבי לצדיק. יש לשער שאת הידיעות שר"מ חרל"פ מוסר על רבי י"א, קיבל מאת רבו המובהק – רבי הערש מיכל!

³⁸ (תרמ"א-תרפ"ב).

³⁹ נולד בפרשבורג בשנת תקצ"ח. תלמידו של הכת"ס, וחתנו של רבי הלל מקולמייא. בשנת תר"ל עלה ירושלימה, והיה מראשי העוסקים במלאכת הקודש. נפטר ב-תרפ"ב.

⁴⁰ נולד בביאלסטוק ב-תקצ"ב, הסתופף בצילם של צדיקי: קוצק, גור וליובאוויטש. ב-תרכ"ט עלה ירושלימה, ועוד זכה שבועות אחדים ללמוד אצל הרב היר"א, ומשך כל ימיו הגביר חיילים לתורת הנסתר.

כמובן ששלושת האחרונים אינם נכללים ברשימת האברכים של ר"א.

⁴¹ הקדמה ב'. לעומת זאת בהמשך הספר יש לו הצעה קצת שונה. בהתחלה יאסף "חבריו המופלגים ובקיאם בספרי הגר"א, שיקבלו על עצמם לעסוק בכל יום בספרי הגר"א ולנהגו כמנהגיו, ואת שם בית המדרש יכנה 'מדרש אליהו',

לקראתו לעזרה כדי להקימו. בספרו הוא חושף תכנית מפורטת שהגה, והיא - לאסוף ת"ח מופלגים, אשר יד להם בתורת הגר"א, שישבו ויהגו תדיר בחיבוריו שבתורת הנסתר, ויעסקו בהוצאת כתביו לאור עולם. כמו כן יקבלו על עצמם 'לעסוק בכל יום בספרי רבינו הגדול הגר"א, ולקיים דברי מנהגיו בספר 'מעשה רב'. והעיקר כמו שכתוב שם, 'שיהא יום ב' כולו לה' ⁴².

הוא מודה להשי"ת אשר ידיעת תורת הגר"א מתפשטת בעיר הקודש. ומדי פעם מתאספים כמה מחבריו "המופלגים וממולאים בגפ"ת" והוגים בחברותא בכתבי הגר"א בנסתר. כשם שהוא מביע את תקוותו באיגרתו, כך הוא עדיין מאחל לעצמו בשנת תרמ"ד לאסוף עשרה איש שיקדישו את כל ימיהם ללימוד זה, והסיבה המרכזית שמעכבת, כתמיד, היא חסרון הכלכלה אצל הלומדים: "זה בכה וזה בכה בכדי להשיג אגורת כסף למחייתו במצור ובמצוק בלחץ זה הדחק" ⁴³.

מעניין לציין, את העשרה בטלנים' הוא רוצה לאגד 'כחבורה אחת' שיהיו מאוגדים בלב ונפש בתורה ועבודת השם. את הרעיון הוא קיבל עת לומדו בישיבת בית-אל אצלם ראה 'שטר ההתקשרות' של ענקי צפת: "והוא שעשה רה"ק האר"י בבואו לצפת קשר אחדות החברים שבהם ראשי הגדולים כמו הרב בית יוסף והר"מ אלשיך ז"ל ערך שנים עשר, וראיתי אני כתב-יד חתימתם שהוא עדיין אצל חכמי הספרדים הי"ו. עיקר הכתב שמתאחדים יחד באגודה אחת להיות ביניהם אהבה ואחוה שלום ורעות כאחים ממש..." ⁴⁴.

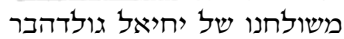
והעיקר שישתתפו בימים ב' וה'. ואם יזכה לאסוף 'עשרה חברים, אכנה אותם בשם 'ידי אליהו', להקים שם הגר"א עד עולם", שם דף קכג ע"ב.

⁴² הקדמה ב', לחלק ג.

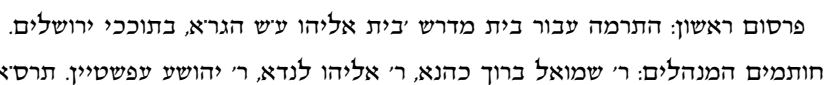
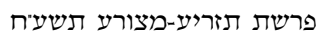
⁴³ תו"י, ג, הקדמה ב, דפים ו-ז. ב'מודעה' שבהתחלת הספר: הוא מתכנן לכלכל את הישיבה באמצעות מכירת ספרו.

⁴⁴ הקדמה ב' לחלק ג, דף ז ע"א. האם ניתן לטעון שגם רעיון ההתקשרות קשור לרעיון המשיחי?

חידוש היסטורי מדהים, שבבית המדרש חסידים שכן שטר-התקשרות עליו חתם האר"י עם עוד אחד-עשר חברים! פרט שאין לה אח ורע ממקום אחר. ידוע לנו על שטר-התקשרות של תלמידי האר"י משנת של"ב, שחובר תיכף אחרי פטירתו, ראה מ' בניהו, 'שטרי ההתקשרות שלמקובלי צפת מחוגו שלאר"י', אסופות: ספר שנה למדעי היהדות, ט (תשנ"ה), עמ' קמה-קמט; כן ידוע על כמה שטרות נוספות שנערכו ע"י חכמי בית המדרש חסידים 'בית-אל', בין השנים תקי"ד-תקי"ט, אבל על שטר של האר"י וחוגו לא מצאנו!

משולחנו של יחיאל גולדהבר

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

משנתו בחשיבות לימוד תורת הנסתר על פי דרך הגר"א בלבד

כפי שהוזכר, תפיסתו של רי"א היא כי תורת הגר"א היא תורתו של משיח, ובדורו יש להתרכז בעיקר בה, אשר על כן, הוא ניסה לקדם את לימוד תורת הגר"א דווקא: על רקע זה נוכל להבין את התלהבותו או שימושו באמרה מפליאה בשם ר"י אבולעפיא⁴⁵, שכיהן כראש-ישיבת בית אל, לפיה הגר"א זכה לגילוי אליהו:

וכבר ידוע בבירור מה שאמר המקובל הגדול המפורסם הרב ר"י [ידידיה] אבולעפיא ז"ל על רה"ג הגר"א ז"ל אשר הרב הידוע שלמד עם רה"ק האר"י למד ג"כ עם רה"ג הגר"א⁴⁶.

כפי שנרמז, דביקותו הנאמנה לתורת הגר"א הביאו לידי כך שהתאונן על העובדה שהספרדים [ובתוכם ישיבת בית-אל] לא זכו לאורו של הגר"א בקבלה⁴⁷.

והזהיר הרש"ש מאוד מאוד שאין ללמוד בספר אחר רק מה' שער. והנה אצלנו ואצל תלמידי רה"ג ז"ל הגאונים המפורסמים ידוע תהלתו של רה"ג הגר"א שאינו צריך הסכמה משום אדם בעולם, על כן אנן בדין, בפרט שידוע שעיקר גילוי רזי התורה יובנו רק מדבריו ז"ל⁴⁸.

הוא רומז לנוהג הנפוץ בישיבת 'בית אלי' שלא לעיין בספרי קבלה שלא היו מוסמכים, כלומר, הייתה התנגדות ללימוד בספרי קבלה חדשים, ביניהם ספרי הגר"א, נוהג זה לא מוצא חן בעיניו, הן בשל העובדה שלדעתו הגר"א הוא סמכות רוחנית בפני עצמה שלא הצריכה הסכמה של שום אדם, ובנוסף, לדעתו, לא ניתן להבין את רזי התורה ללא תורת הגר"א.

כפי שראינו, יחסו של רי"א לקבלה היה מרכזי מאוד, והוא רואה בקבלה את עיקרה של התורה, ויחס לה תפקיד חשוב בהבאת הגאולה, בנוסף ראינו כי גם את לימוד הנגלה שאף רי"א לחבר ללימוד הנסתר, כפי שמשקף במחברתו על 'מלאכת הקודש' שהוזכרה לעיל.

על רקע זה נוכל להבין את השוני בין גישתו של רי"א לגישתם של מקובלי ליטא, אלו לא דגלו בלימוד תורת הקבלה ברבים, בעוד שרי"א כהנא הוא ככל הנראה הראשון שמשנה גישה זו. הוא מודע לשינוי דרסטי זה, והוא מעלה כמה וכמה טיעונים כדי לחזק את עמדתו, ולהסביר את השינוי שהביא לכך

⁴⁵ רבי רפאל ידידיה אבולעפיא (היר"א), כיהן כראש הישיבה עד לפטירתו בשנת תרכ"ט.

⁴⁶ תו"י, ג, הקדמה א, דף ב ע"א.

⁴⁷ ובהקדמתו לחלק ב' הוא מתאונן על כך שמקובלים אלו טרם זכו לתורת הגר"א: "כי חיבוריו [של הגר"א] על נגלה הם גלויים לכל, וכל העולם עוסקים בהם, ולהיפך חיבוריו בנסתר נסתרים ונעלמים מעיני כל, כמעט שאין עוסקים בהם עתה אפילו מיעוטא דמיעוטא, כי כל חכמי הספרדים המקובלים כמעט שאינם יודעים כלל מספרי הגר"א ז"ל בנסתר, חוץ מאחד שהיה אצלם המיוחד שבדור בנסתר, שמו הרב ידידיה אבולעפיא ז"ל".

⁴⁸ תו"י, ג, בהקדמה.

שלמרות שעד עתה לימוד רזי התורה היה מיועד ליחידי סגולה, מתקופה זו ואילך, הוא צריך להתפשט לנחלת הכלל. לדבריו, הטעם הוא שלפנים נימוק האיסור היה מפני אימת הערב רב, אבל "עכשיו מצוה לגדולים ולקטנים להגות בהם"⁴⁹. ושלושה נימוקים בידו: א] בהתקרב הדור לימות המשיח יש צורך גדול בלימוד זה, כדי שלא יקיימו את התורה כמצות אנשים מלומדה⁵⁰. ב] צורך חינוכי בהסברים לרזי התורה, כדי לקרב את הדור אל המצוות, היינו הוא סגולה לחזרה בתשובה המקרבת את הגאולה⁵¹. ג] בעקבות הגילויים הנפלאים של הגר"א, ומשנת ת"ר והלאה נפתחו שערי הסוד, והוא מוכן ומזומן לכול⁵².

בשתי האיגרות מציין רי"א כהנא את חשיבותו של הלימוד בא"י בעשרת מונים מהלימוד בחו"ל. אמת היא שמצאנו ביטויים דומים גם בדורות הקודמים לו⁵³, אבל עדת הפרושים (וגם החסידים) בא"י הדגישו זאת השכם וערב, בכל במה אפשרית⁵⁴, אך כאן החידוש הגדול אצל רי"א כהנא היה כי לימוד זה הוא בגדר 'אתערותא דלתתא' המביאה ל'אתערותא דלעילא' ולגאולה השלימה.

האמת שרעיון זה נעוץ בביאור הגר"א לפסוק (דברים, א ה): הואיל משה באר את התורה הזאת: "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. כי שניהם הם בייחוד. ישראל וא"י, ישראל מע' אומות וא"י מכל הארצות. וכמו שנקרא אלקי ישראל כן נקרא אלקי הארץ. וגלוי של תורה הוא בארץ, כמו שאמרו אורא דא"י

⁴⁹ תו"י, ג, מאמר פתח תקוה, דף ח ע"א. וראה 'זכרון ירושלם' דף קכח ע"ב.

⁵⁰ תו"י, ג, דף ג ע"א, דף קכג ע"א, ועוד. אצל רי"א הביטוי 'מצוות אנשים מלומדה' חל על המקיים מצווה ללא כוונת הסוד שבה.

במק"א מפליג בחובת הלימוד: "אמנם לקבלה הנקרא בינה, אמרו 'בן ארבעים לבינה', ולא ניתן לה קצבה, כי נמשלה לבאר מים חיים שאין להם סוף. ולזה מן מ' שנה ואילך צריך האדם לעסוק בחכמת האמת כל ימיו, אפילו יחיה אלף שנים פעמים, שזה הוא נשמת התורה והוא מזון בעולם הנשמות שכולו ארוך", ח"ג דף קכט ע"ב; יש להניח שמשפט זה משקף את אישיותו!

⁵¹ תו"י, ג, דפים: קל ע"ב, קלה ע"א, קלו ע"ב ועוד. בדף קלו ע"ב כתב: "ידוע מה שכתוב בזה"ק אשר הגלות אחר האלף החמישי אינו מצד גזירה רק בעד מניעת התשובה. ע"כ לפחות בסוף אלף הששי ההכרח לגלות רזי התורה וטעמי המצוות, כיון שזה הוא התשובה האמיתית, ולא ריבוי תחנונים וסליחות שאינם רק מצות אנשים מלומדה".

⁵² הקדמה ב לחלק ג בארוכה, ובדף קמד ע"א כתב: "מצאנו בכתבי האר"י שאסר הרב רח"ו בחרם על התלמידים שלא לגלותם עד מאה שנה. כן לדעתי בברור אשר גם מה שנאמר בזה"ק בשנת ת"ר יתפתחון תרעי דחכמתא, הוא רומז על גילוי חכמת התורה בנגלה ונסתר לרבינו הגדול הגר"א, אף שהשנים אינם מכוונים כל כך מזמן גילוי אור תורתו, אין לידע כמות השנים בכיוון, כי מי יוכל לבוא בסוד קדושים...".

⁵³ "אינו דומה זכות לימוד התורה בחו"ל לזכות לימוד תורה בא"י", שו"ת מהרשד"ם, יו"ד ראש סי' קסז.

⁵⁴ כבר בתעודה השד"רות הראשונה עבור רבי ישראל משקלוב מדגישים תלמידי הגר"א את השקפותיהם שא"י היא שמעידה על גדולתם של יושביה, וזו לשונם: "מה נאוו אל הערים הגדולים והקטנים, רגלי מבשר ואומר... לבאר לפנייהם בקשת הארץ תחילה: הארץ מבשרת, הארץ מתעוררת, ארץ מה לשון אומרת: זכרתי ימים הייתי ממלכת גברת, ביד השם עטרת תפארת. גם עתה בי לא שום דבר נחסרת, בי התורה מתבררת, בי היראה מתגברת, בי הנשמה משוחררת מעוונותיה החקוקים בעט ברזל ועופרת...". א' יערי, אגרות א"י, עמ' 329.

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

מחכים. וגם הנבואה אינה שורה אלא בא"י⁵⁵. כלומר, ארץ ישראל הוא המקום בו יש 'אתערותא דלעילא' כדוגמת לימוד תורה שיכולה להביא ל'אתערותא דלעילא', כדוגמת החכמה והנבואה. כפי שראינו, רי"א כהנא פועל כאחד מתלמידי הגר"א, ועל כן בכדי להשלים את הנושא, מן הראוי להקדיש כמה מילים לעליית תלמידי הגר"א לארץ ישראל.

רכישת קרקע וקיום מצוות התלויות בארץ

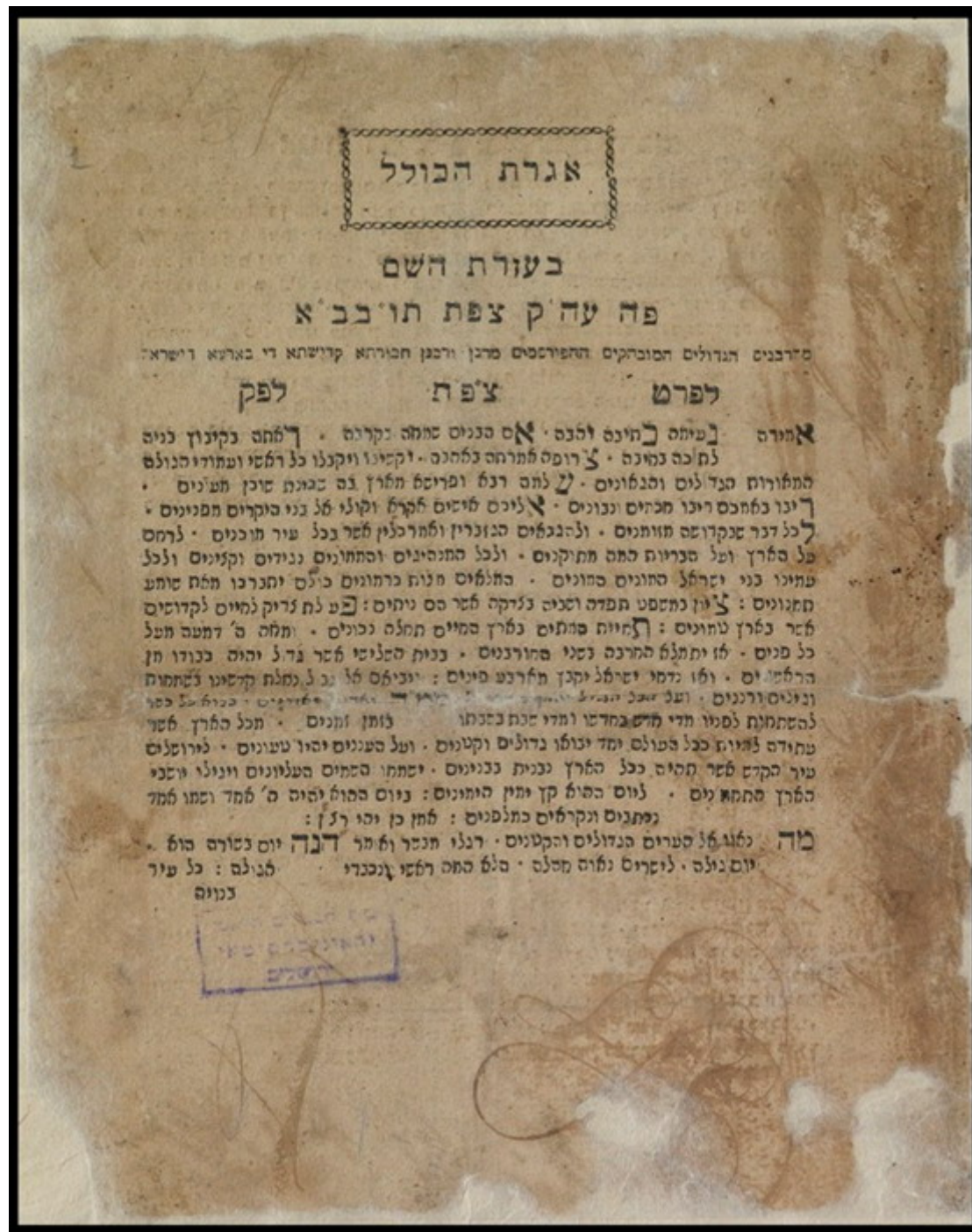
עליית תלמידי הגר"א הייתה מיוסדת על חיבת הארץ לשמה. ראש מטרותם הייתה להתערות בארץ, לייסד בה את היישוב ברוחו של הגר"א, ולגאול את אדמתה כדי לקיים את המצוות התלויות בארץ (ולהתפרנס ממנה).

כבר בראשית העלייה עורר אותם רבי חיים מוואלוז'ין לקנות קרקעות ואף שלח ברכה מיוחדת לשם כך, כפי שכותב רבי חיים ב"ר טוביה כהן, הרב מפאקראי ומנהל העדה, בתעודת שד"ר עבור רבי ישראל משקלוב, בחודש ניסן תק"ע⁵⁶: "בענייני נדבות שנשלחו על קיום מצוות התלויות בארץ, כבר קנינו קרקעות כדעת ידיד נפשינו הגאון האמיתי החסיד המפורסם מו"ה חיים נ"י מוואלוז'ין, באופן שהמוכר הקנה להקונה פה כל שותפיו המתנדבים בעם. ועוד נראה לקנות קרקעות שיזדמנו לפי העת ולפי המקום ולפי הזמן"⁵⁷.

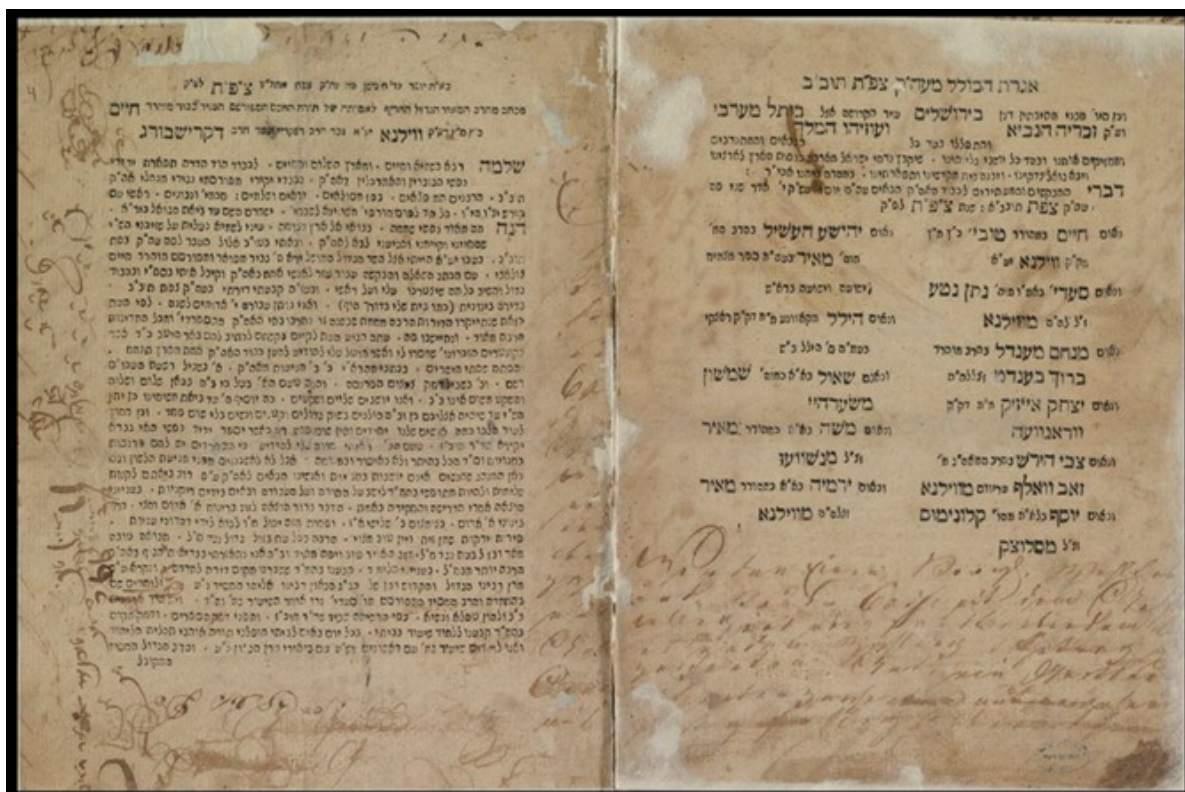
⁵⁵ אדרת אליהו, דברים שם.

⁵⁶ העלייה הראשונה של תלמידי הגר"א הייתה ב-תקס"ח. עוד באותה שנה שלח מנהיגם רמ"מ משקלוב לליטא שני שלוחים כדי לייסד בה מרכז מיוחד לעזרת עדתם. הידיעה היחידה על שליחות זו נמצאת ביומנו של רבי ישראל משקלוב המעיד על עצמו כמה טרח הוא ורבי חיים מוואלוז'ין לייסד את המרכז, שלימים יקרא 'רוזני ווילנא', תוח"י, ג, עמ' 138. בכך הונח היסוד לעצמאות עדת הפרושים. אבל עדיין היה חסר בנין שיוקם על יסוד זה. בינתיים עלה ר' ישראל ארצה, בראש שנת תק"ע, ובו הפציר רמ"מ שיצא הוא עצמו בשליחות העדה לליטא ופולין ויסיים מה שהוא עצמו התחיל עוד בשבתו בגולה. בקושי רב הסכים לפקודו. בידי השליח מסרו חברי העדה שתי אגרות: אגרת הכולל של העדה כולה, החתומה ע"י אחד-עשר מראשי העדה, ואגרת פרטית מר' חיים כהן. את שתי האגרות הדפיסו [בצפת?] ואתן יצא מצויד לחו"ל, עותק אחת נותר בעולם מהדפסה זו, וגנוזה בספרייה הלאומית.

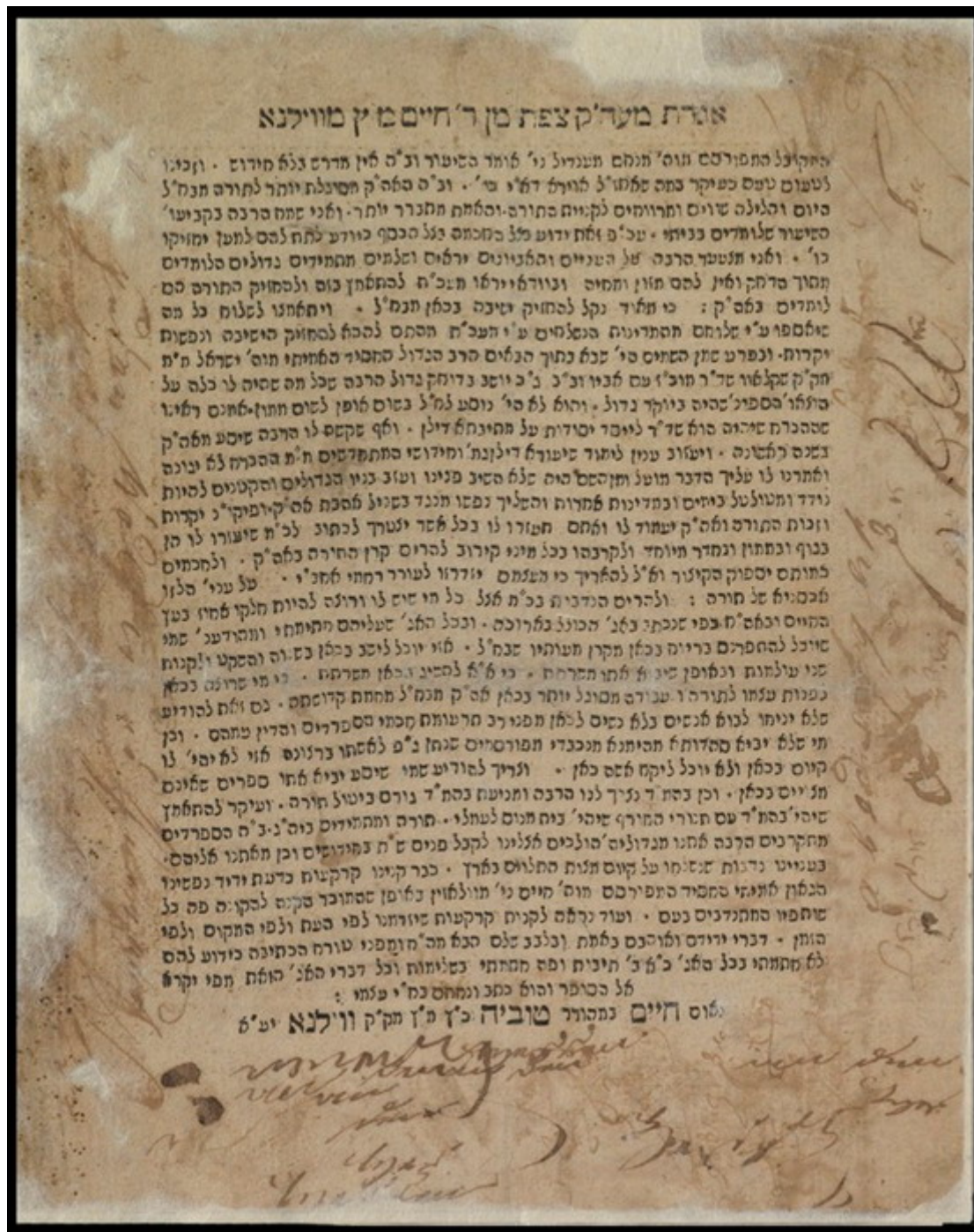
⁵⁷ א' יערי, אגרות א"י, עמ' 341.

אגרת הכולל, עותק היחידי בעולם. והוא תעודת השדרות הראשונה מטעם קהילת הפרושים בצפת. שהודפס עבור יציאת רבי ישראל משקלוב לליטא. תקע

דף אחרון של אגרת הכולל עם חתימות תלמידי הגרא, ודף הראשון של אגרתו הפרטית של רבי חיים כ"ץ

סיום האיגרת: 'בענייני נדבות שנשלחו על קיום מצות התלויים בארץ: וכבר קנינו קרקעות כדעת ידיד נפשינו הגאון האמיתי החסיד המפורסם מוה' חיים נ"י מוולאזין באופן שהמוכר הקנה להקונה פה כל שותפים המתנדבים בעם.

גם שנים רבות לאחר פטירתו של רבי חיים מוואלוז'ין, נשארה מסורת אצל גדולי ליטא על פעולתו הרבה לרכישת קרקעות, וניתן ללמוד מכך שלא מדובר בפעילות אקראית בעלמא, אלא בפעילות בעלת משמעות מרכזית עבור ר' חיים מוואלוז'ין. לדוגמה, בהסכמתו לחברת 'חיבת ציון', מכסלו תרמ"ב, מספר רבי מרדכי גימפל יפה, מגדולי תלמידי ישיבת וואלוז'ין ורבה של רוז'ינו⁵⁸: "זה כמו שמונים שנה ויותר, אשר הגאון הגדול הצדיק מוהר"ר חיים מוולוז'ין זצ"ל בעזר גדולי הדור החל ביסוד המעלה לייסד ישוב באה"ק, ועל פיו נסעו כמה מגדולי היראים, והמה היו הראשונים המתנדבים לשבת בירושלים, ואח"כ החל לעוררם למקנה שדות וכרמים לקיים מצוות התלויות בארץ"⁵⁹. גם רבי גרשון הרכבי מנאוהרדוק, מתלמידי הגר"א, וגם עתיר נכסים, עלה בשנת תקע"ט לצפת, והוא אשר בנה את בית המדרש הראשון בעיר וקראו ע"ש הגר"א, קנה כרמים והקדישם להחזקת בית המדרש⁶⁰.

בשנים שקדמו ל-תקצ"ג רחפה סכנה ממשית על עובדי אדמה יהודים מצד האיכרים הערבים, ולכן לא עלה על רעיון העולים להקים מושבות ולעסוק בחקלאות

בתקופה זו התרחשו במזרח התיכון שורה של אירועים שהביאו, בין היתר, למפנה רב משמעות

⁵⁸ בנו של רבי דובער יפה מטריציר, מגדולי תלמידי של ר' חיים מוואלוז'ין.

⁵⁹ בהקדמתו לפנקס 'חברת ישוב ארץ ישראל' שנוסדה בשנת תרמ"ב ברוז'ינו, פורסם לראשונה ע"י ז' יעבץ, כת"ע הארץ, שנה א' חו' ד, ירושלים תרנ"א, עמ' 146; ומשם ל'שיבת ציון' (עורך: ר' אברהם יעקב סלוצקי), ווארשא תרנ"ב, ב, עמ' 14.

גם רבי יהונתן אליאשברג אב"ד וואלקאוויסק, בנו של רבי מרדכי רבה של בוויסק – תלמיד ישיבת וואלוז'ין, במאמרו למען תמיכה בתנועת 'חיבת ציון' מזכיר זאת, והוא לגבי היחס לכלכלת יושבי הארץ, האם עדיף ע"י 'חלוקה' או שמא ע"י יגיע כפיהם. דעתו שיישוב הארץ בזמן הזה הוא יתד לגאולה השלימה. 'החלוקה' מיועדת לת"ח וזקנים ולא לצעירים המסוגלים לפרנס את עצמם. 'מתוות ישוב א"י' היא דווקא ישיבת קרקע חרישה וזריעה ובניין. וממשיך: "לב כולנו ירחש תודה וכבוד ליושבי אה"ק עד היום הזה, כי הזקנים בדורות שלפנינו הגאון ר"ח מוואלוז'ין והגאון רש"י מלאדי ז"ל שניהם יסדו את יישוב א"י לקיים 'כי רצו עבדיך את אבניה', וישלחו גדולים ויראים לשם, אבל הם החלו לקיים כי רצו עבדיך את אבניה, ואנחנו תלמידיהם נקרא לה' הגומר עלינו לקיים 'ואת עפרה יחוננו', לפתח ולשדד אדמתה, לעבדה ולשמרה", שיבת ציון, ח"א, עמ' 28.

כבר בשנת תרל"ב פרסם רצ"ה שקיבל שני מכתבים מאנשי-שם שרבי חיים מוואלוז'ין דגל בחובת רכישת קרקעות א"י, ואלו דבריו שפרסם בעיתון עברי אנוכי: "הנני לדבר בכבוד 'חברת ישוב ארץ-ישראל', שהרבה גדולים ממדינת רוסיה מתחברים באהבה לדרוש לציון בעבודת אדמת קדש, לבנות החרבות, ולנטוע הנהרסות מנחלת יעקב... וקבלתי הרבה מכתבים... ובראשם משני אנשי-שם, האחד הרב החכם השלם מוה"ר מיכל פינס מק"ק ראזאנא אשר גאונים וגדולים עמו להשתדל בחברתנו. ובפרט הגאון הגדול מוהר"ר מרדכי גימפל יפה אב"ד דשם, והגאון הגדול אב"ד בוויסק [ר"מ אליאשברג], והמה יחדיו כתבו תוכחה רבה למתנגדי הענין הקדוש הזה. והעידו הגאונים שגם הגאון הגדול מוה"ר חיים וולאזין זצ"ל אשר יצק מים ע"י אליהו, הוא בעצמו אוה להכין מושבות בארץ הקדושה ולקנות קרקעות שם להושיב עליהם בני אדם שאינם מיושבי אוהל תורה", עברי אנכי, תרל"ב גיליון 23??

⁶⁰ עיתון המליץ, שנה לה, הוספה לגיליון 88 (י"ז אייר תרנ"ו), שהוקדשה ליובלו של רא"א הרכבי, וכן ב'דור ישרים' לאלחנן הרכבי, ניו יורק תר"ס, עמ' 14-15.

בתולדות א"י ולשינויים במעמד היישוב היהודי בה. סוריה וא"י נכבשו בידי הצבא המצרי ונותקו למעשה מן השלטון העות'מאני. בשנים תקצ"א-ת"ר היה חלק נכבד מן המזרח התיכון נתון למרותו של מינהל. ב-תקצ"ג זו עם חיזוק שלטונו של מוחמד עלי חלה תמורה בכל תחומי החיים, עם סילוקו של השלטון העות'מאני וביסוס שלטונו. כשהצעד הראשון שחולל היה שיפור מעמדם של בני עדות החסות, ביחס למוסלמים. הצעד השני היה ביטול מסים שונים, והצעד השלישי, והמשמעותי לענייננו: הכרזה מה-20 בספטמבר 1832 כי כל פגיעה בדעיאה (לא מוסלמים) ונקיטת יחס לא הוגן כלפיהם יגררו עונשים כבדים.

לאור זאת מובן בקשת ראשי היישוב הפרושי בירושלים בער"ח תמוז תקצ"ט (בסוף ימי השלטון המצרי בא"י) אל משה מונטיפיורי לבוא לעזרתם כדי לרכוש קרקעות כדי לעבדן, כשרוח משיחית מנשבת בבקשתם. בקשה זו והנלוות אליה באו בעקבות ביקורו השני בא"י של הנדבן מונטיפיורי בשנת תקצ"ט. אחת ממטרותיו של השר הייתה לשפר מעמדם הכלכלי של יהודי הארץ ע"י התיישבות חקלאית. בדעתו היה לחכור אדמות, מאת מוחמד עלי, וליישב עליהן בני ישראל שיתפרנסו מעבודת האדמה ומרעה⁶¹. את תכניתו הציע מונטיפיורי לפני ראשי הקהילות בארבע ערי הקודש, והתגובות היו בדרך כלל חיוביות ביותר. שלל של האגרות מארבע ערי הקודש שנכתבו למונטיפיורי עם בקשת לרכישת קרקעות, מעיד על הרצון העז להתקיים באופן עצמי ולשם כך לקבל יוזמות כלכליות, אולם באגרתם של עדת הפרושים בירושלים מצלצלת רוח גאולית.

וכה הגיבו ראשי היישוב הירושלמי לפני השר: "בקיום התורה" באה"ק בכל הלכותיו וחוקותיו במצוות התלויות באה"ק, אז תתחזק ותתקשר ותתייחד הכל, ואז השפע יורד ממקור הברכות כאשר התורה העידה אם בחקתי תלכו... **ובאתערותא דלתתא תליא מלתא לעורר אתערותא דלעילא**⁶². עד מתי תהיה ארצנו הקדושה חריבה ושוממה מאין יושב, ועם ה' למשל, לחרפה ולשנינה"⁶³.

⁶¹ מסעות א"י, עמ' 548; ובארוכה במאמרו של י" ברטל, 'תכניות ההתיישבות מימי מסעו השני של מונטיפיורי, גלות בארץ, ירושלים תשנ"ה, עמ' 100-160.

⁶² באותה שנה, כותב רבי יהודה אלקלעי מאמר ששמע מפי 'הרב המופלא וכבוד ה' מלא, המקובל האלהי כבוד הר"ר יהודה ביבאס' באותו ביטוי משיחי: "וכבר ידוע שהתעוררות למעלה תלויה בהתעוררות מלמטה, ואמר הקב"ה פתחו לי פתח כחודו של מחט... ועתה מה עלינו לעשות? אם כן, ח"ו אבדה תקוותינו ח"ו אלא פירוש הדבר הוא שיבת ישראל לארצם... וכשיתאמצו ישראל לעלות ירושלימה, גם אם הם בצרה, ונראה שנכספה נפשנו לחסות בצל שכינתו, מיד הקב"ה, מתעוררים רחמי ויגלה גאולתו..., דרכי נועם, בולגראדו תקצ"ט, דף יח ע"א; בלאדינו, ותורגם במהדורת ד"ר יצחק רפאל, כתבי הרב י" אלקלעי, ירושלים תשל"ה, א, עמ' 21.

⁶³ ש' בארון, 'מתולדות היישוב היהודי בירושלים', ספר קלזנר, תל אביב תרצ"ז, עמ' 304. על תעודה חשובה זו חותמים: ר' נתן נטע ב"ר מ"מ משקלוב, ר' מרדכי ב"ר אביגדור מווילנא, ר' יוסף זונדל סלאנט, ראש"ז צורף, ועוד.

חברי הפקוא"מ האמשטרדמי התנגדו לרעיון של גאולת קרקעות, לדעתם אין לסמוך על הפרוילגיות של השליט החדש: לדוגמה במכתבם לרבי אברהם וואלף המבורג אב"ד פיורדא מיום ט' באלול תקצ"ו הם כותבים: "והדברים שרצה לפתותם בס מענין חרות היהודים בא"י, הכל הבל ורעות רוח. אותן הבלים עוברים לסוחר במדינות אלו, אך לא

ראש"ז צורף, תלמיד לתלמיד-הגר"א, שהיה מגדולי הפעילים למען החייאת היישוב, ואשר הניח תשתית לארגון חברתי-כלכלי שאפשר את קיומה של העוסקים בתורה ועבודת ה', התלהב מהצעת השר. תיכף פנה לבנו הצעיר ר' מרדכי צורף, שהיה כבר אז עסקן נמרץ ומעורה היטב בפעילות הכלכלית בעיר, לחפש תחום פעילות רווחי, כגון השקעה בעיבוד אדמה בכפרים ושותפות ברווחים עם הפלאחים המעבדים, כדי לכלכל את הקהילה. את זאת אנו למדים ממכתבו הארוך והמפורט מר"ח תמוז תקצ"ט אל השר מונטיפיורי, שמצא כפר מתאים לחברי הכולל בשפלת-יהודה 'כזאזע', בהמשך הוא מפרט שלב אחרי שלב של רכישת האדמה ויישובה, וחידשו בצדה, רעיון למזג את פעילות הלימוד בכולל הירושלמי עם ניהול המשק החקלאי בכפר. ר' מרדכי מדגיש שתכניתו לא נועדה להפוך את הלומדים לאיכרים, אף לא לפגוע במקומו המרכזי של הלימודים. רק להפעיל את הנשים (או אלמנות) וגברים ונערים ומבוגרים שלא נמנו על חבורת הלומדים. באגרתו מפרט תוכנית מדוקדקת של קיום כולל הפרושים בירושלים מיבולי הכפר. עשרה ת"ח יגורו בקביעות בכפר ויפקחו על עבודת הפלאחים, וגם יקבעו עתים לתורה **"ובפרט בדינים התלויים בארץ"**. שאר הת"ח יעסקו בקביעות בלימוד, ויתר אנשי הכולל יתחלקו

באה"ק. ידעתי גם אני שיש כעת רשות ליהודים לקנות בתים וחצרות בירוש' ת"ו, מה שלא הי' מקודם וכו' ", פנקס פקוא"מ, כרך 6, דף 231 ע"א.

כעבור יומיים שלחו שוב מכתב ארוך לאב"ד פיורדא ובין השאר חיזקו את התנגדותם: "ונלאיתי להשיב על דברי רוח אלו מפראיעקט החדש, שאין בו שום ממש. וגזירה מן השמים היא שלא יש פרנסה ויישוב במו"מ או בעבודת השדה בא"י, או משום דחז"ל ע"פ ושמו היושבי[ם] עלי[הן], או משום דאין אדם זוכה לשתי שלחנות. וכל המתבונן בשערוריא דזה שנתים יראה זה בחוש בעין רואי, כי צרות שונות הי'ו, מלבד רעש הארץ שגרם בקיעות כמה בתים בירוש' ת"ו ובחברון ת"ו, הי'ה[ם] בצפת השדידה מצד המורדים במלכם, ועשו שם נאצות שלא הי' כמוהם מזמן טיטוס הרשע, כמ"ש נשים בציון ענו כו', כן עשו בצפת ת"ו בבהכ"נ ע"ג ס"ת, לאדאנ[?]. ובחברון ת"ו לא הרעו המורדים כל כך, אך יתר מיכן עשו אנשי חיל של המושל, באשר הותר להם לשלול שלל ולבזוז בז אחרי כבישת העיר, ושלא ברצון המושל עשו זאת בטעות, וזה המושל [מוחמד עלי] בא באמת ליישב הארץ ולבטל החמסים והגזלות, ובעוה"ר כבדו עליהם צרות צרורות", שם, דף 233 ע"ב.

ובי"א בכסלו תקצ"ז הם מרחיבים את עמדתם בכך שמן הנכון לחשוש שמא יחזור המצב כראשיתו, ואכן ניבאו ולא ידעו מה ניבאו, וזאת במכתבם לרבי אליעזר ברגמן: "ומה שאומרים שם שכבר התחילה הגאולה, אכן כן יאמר ז"י / ז"י אפס מן החריות אין ראוי בעיני, כך טעו בני עמינו בחריות של צרפת האומנם כי שם תלבי"ה לא בא גלות נפש ח"ו נגד חרות הגוף ואדרבה יש חריות גם בעניינים רוחניים כבניין ביהכ"נ עכ"ד. **אי משום הא אינו זה אות ומופת עדיין** - ומה שאין אומרים התנערי מעפר וכו' והקינות בתק"ח [תקון חצות] אשאלהו מי זה שחידש מנהג זה. אי לאו גברא רבא דפקיע שמי' שלא הוטעה בטעות השבצ"י [השבתאי צבי] שר"י, אזי המנהג הזה חשוד הוא אצלי, שמאנשים המוטעים בש"צ בא, כי גם בח"י כתוב שלא לאומרו והוא סידור חרוז אחר במקומו, וגם במקום החרוז מקדש מלך - ובענין החרמת עצמם יה"ר שיעמוד זה המלך או מושל בתקפו, ח"ו אם תשוב הממשלה [קרוע] הייתה בידו קודם לו אזי שומר ישראל ישמור שארית עמו. ותולין מכל האמור אהו' מעכ"ת נ"י בס' מדבר קדמות לרבינו הגאון מו"ה חיד"א זצוקלה"ה מערכת ח' אות יט בסופו שכתב ולא בכסף מצות תגאלו, רק האחדות מביא הגאולה דוקא, מאחר שהגלות היא בענין ש"ח [שנאת חנם], עכד"ק. אם כל איפוא, אילו היה אחדות ושלוש כללי בארץ הקדש, היה יותר סימן אצלי כי קרובה הישועה לבא, הנני מצפה לישועה יום יומם אפס מן החריות לא נעשה סימן", כרך 8, דף 7 ע"א.

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

לארבע משמרות שמהן תהיה אחת בכל חודש בכפר ותשמש "בכל עניני וצרכי הכפר"⁶⁴, המעניין שלאורך כל האיגרת, צורף אינו מזכיר מהרוח הגאולית.

גם ראשי היישוב החדש בחברון שלחו את בקשותיהם לשר מונטפיורי, וגם במכתבם מיום ד' בתמוז תקצ"ט הם מודים לו על הצעתו לרכישת אדמה כדי שיתפרנסו ממנה, וגם המה מזכירים את הפן המשיחי, אבל בד בבד שעיקר מטרת עלייתם אינו אלא לעסוק בתורה ועבודת ה', ואלו דבריהם: "ובאזינו שמענו את כל אשר מלא ידו הטהורה לאלהי הארץ, לגמול חסד את העניי' הלזו העלובה, לרחם ארצינו החריבה והבזויה והשוממה, ולמלאות חורבותיה להחזיק ישובה ישיבה שיש בה סמיכה לתורה ועבודת הק', ולתת לעם ה' אחוזה ונחלה בארצינו הק'. הרימונו ידינו לה' בהלל והודאה הנמצא איש כזה נבון וחכם ירא אלקים כמוהו, לדרוש טובת עם ה' בתכליתה, שמחנו באומרים לנו. ומי יודע אשר לעת הזאת הגעתם למלכות באתערותא דלתתא תליא מלתא לעורר האהבה העליונה, הלוואי מי יתן והיה זה עינינו רואות בהוציאו לאורה כוונתו הרצויה... ויחדיו נמתיק עצה עם אחינו קשורי נפשינו האשכנזים יקירי ירושלים, כאשר יוכשר בעיניהם הדרך ילכו בה... מהם יראו כן יעשו בני כוללינו.. והיה הטוב אשר יטיב לעם ה' להחיותם כהיום"⁶⁵. לדידם, למרות שהרעיון מקובל ויקרב את הגאולה, אבל מגמתם היא תורה ועבודת ה', לכן אין הם זקוקים לעבודת אדמה, אלא לתמוך בהם תמיכה כספית "להחיותם כהיום".

עם ביטול שלטון של מוחמד עלי בשנת תר"ח חזר אימת הערבים על האיכרים היהודיים, ומבצע גאולת קרקעות ירד לטמיון. שינוי דרסטי זה מודגש בתעודה מחודש אב תר"ט שנחתמה על ידי כל ראשי היישוב הירושלמי: פרושים וחסידים, אל השר משה מונטפיורי, כשהם מתארים בצבעים קודרים את הפחד מפני הבאות: "אודות עבודת האדמה ... הן אמת כי בזאת חפצו אנשי ירושלם בזמן שהיתה המדינה הזאת תחת ממשלת הבאשע של מדינת מצרים, אשר הוא לקח מן הגוים את כל כלי זיינם וגם לקח מהם אנשי חיל. ונפל פחדו עליהם מאוד. לא כן עתה אשר סר ממשלתו, והוחזר כלי זיין בידיהם, והמה פראי-אדם גוזלים ורוצחי נפש. מי הוא שיתערב אל לבו, לגור ביניהם בכפריהם לעסוק בעבודת האדמה שדה וכרם... ואף נפשם יהיה בסכנה מאוד..."⁶⁶.

כך שניתן לראות כי בתפיסה זו, שיש לחזק את היישוב, צועד רבי יצחק אייזיק כהנא בעקבות רבותיו; וכפי שהוא מעלה זאת כמה פעמים באגרותיו, לדוגמה:

לעבוד את ה' על האדמה אשר לוקחנו משם לעבדה ולשמרה המצוות וחוקי חיים אשר נתן לנו להאירה מעט מאפילתה ככל אשר תמצא ידינו לעשות בכח פינו בעסק התורה ועבודה

⁶⁴ ברטל, לעיל הע' 61, עמ' 139-145.

⁶⁵ א' שישא, כרם חב"ד, תשמ"ז, 1, עמ' 115.

⁶⁶ שם, עמ' 303. חותמים כל ראשי העדות, ביניהם: רבי נחמן שלמה אב"ד זאמושץ [שהיה 'חסיד' במוצאו], ר' יוסף זונדל סלאנט, ר' אליעזר ברגמן, האחים לבית לעווי, ר' אליהו יוסף ריבלין מדריבן, ר' יוחנן שלאנק, ר' אליהו ריבלין ועוד.

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

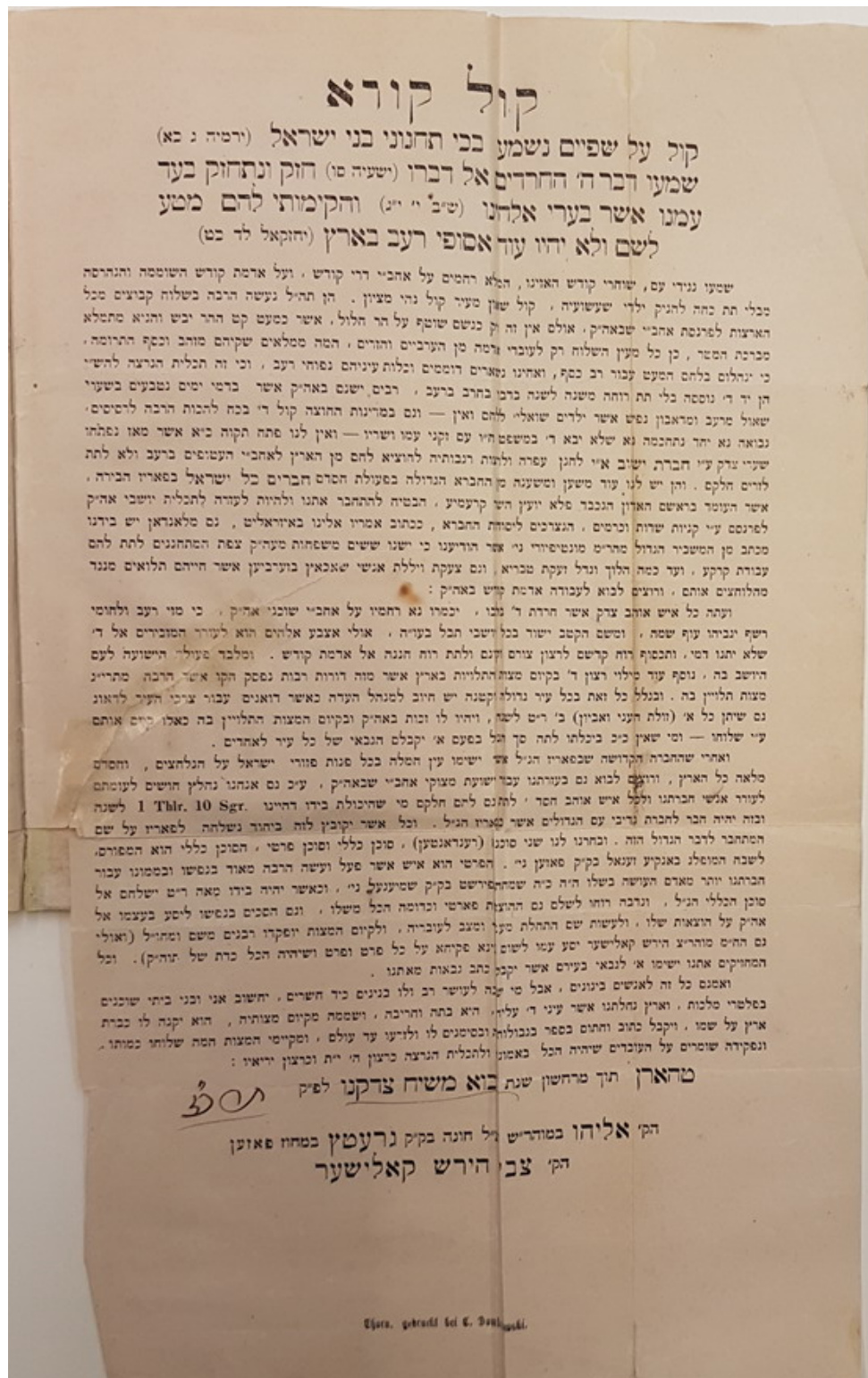
בראש פרק 'בונה ירושלים' מעתיק רי"א מאמר ארוך של רבי חיים וויטאל בחשיבותן של קיום מצוות התלויות בארץ, שהן גורמות לעיקר בירור הניצוצין. רי"א רואה בדברים אלו את הצעד העיקרי להחשת הקץ: **"עיקר הבירור אשר בזה תלוי ענין הגאולה הוא מצוות הנהגות בארץ, וזה עיקר תיקון הארץ"**⁶⁷; וממשיך שזה הזמן "אשר יסתיימו ימי גלויותינו, ויהיה אז עת צמיחת קרן ישועה ופרי הארץ לגאון ולתפארת"⁶⁸, וזמן חיוב התרומה ומעשרות והתחלת מספר שנות השמיטה כידוע. ויהיה בסוף שביעית כאמרם במוצאי שביעית בן דוד בא. ומאז יתחילו למנות שנת השמיטה..".

גם רצ"ה קאלישר היה בין הראשונים מרבני אשכנז שדגל ברעיון זה, בכך שקיום מצוות התלויות בארץ, הוא זירוז לגאולה שלימה. כבר בשנת תרכ"ח פרסם את קונטרסו 'שלום ירושלים' מעוטר עם הערותיו של ידידו רבי אליהו גוטמאכר, ובו הוא מוכיח את ראשי הדור שיש להושיט יד ליושבי הארץ המתחננים לתרומות עבור רכישת קר'עות, וכל רצונם הוא להתיישב בקדושה לקיים מצוות התלויות בארץ. הוא מתבסס על דברי החרדים [המביא מתוך הספר הקדום שושן סודות] שכל המצוות הן כחטיבה אחת, ולכן: "ועתה איש ישראלי, שים נא נגד עיניך, אם בעדר מצוה אחת מן קשר התורה שהוא כגוף אחד, הרי הוא כאילו חסרים כמה חוטים הארוגים בבגד.... על אחת כמה וכמה אם יחסרון כל המצוות הרבנות התלויות בארץ, הלא גדול כים שברך כאילו נשבר ליבך בקרבך". בהמשך הוא פונה ליושבי חו"ל שאין ביכולתם לעלות ארצה, ההזדמנות בידם לתרום ולהחזיק עבור אלו שכן זכו לעבד את האדמה. הפרק השלישי של החוברת מוקדש לסגולת זירוז הגאולה שע"י קיום המצוות: "ומלבד קיום המצוות וקיום הנפשות הרעבים, יש בזה ג"כ תקוות פתח לשערי-גאולה... כן כתבו בזוה"ק ובמדרשים. והראשונה גאולה תתנו לארץ", לארץ דייקא, להקימה מחורבנה ומשממותה... כי מתחילה צריך אתערותא מתתא..."⁶⁹.

⁶⁷ תו"י, ג, דף קג ע"א.

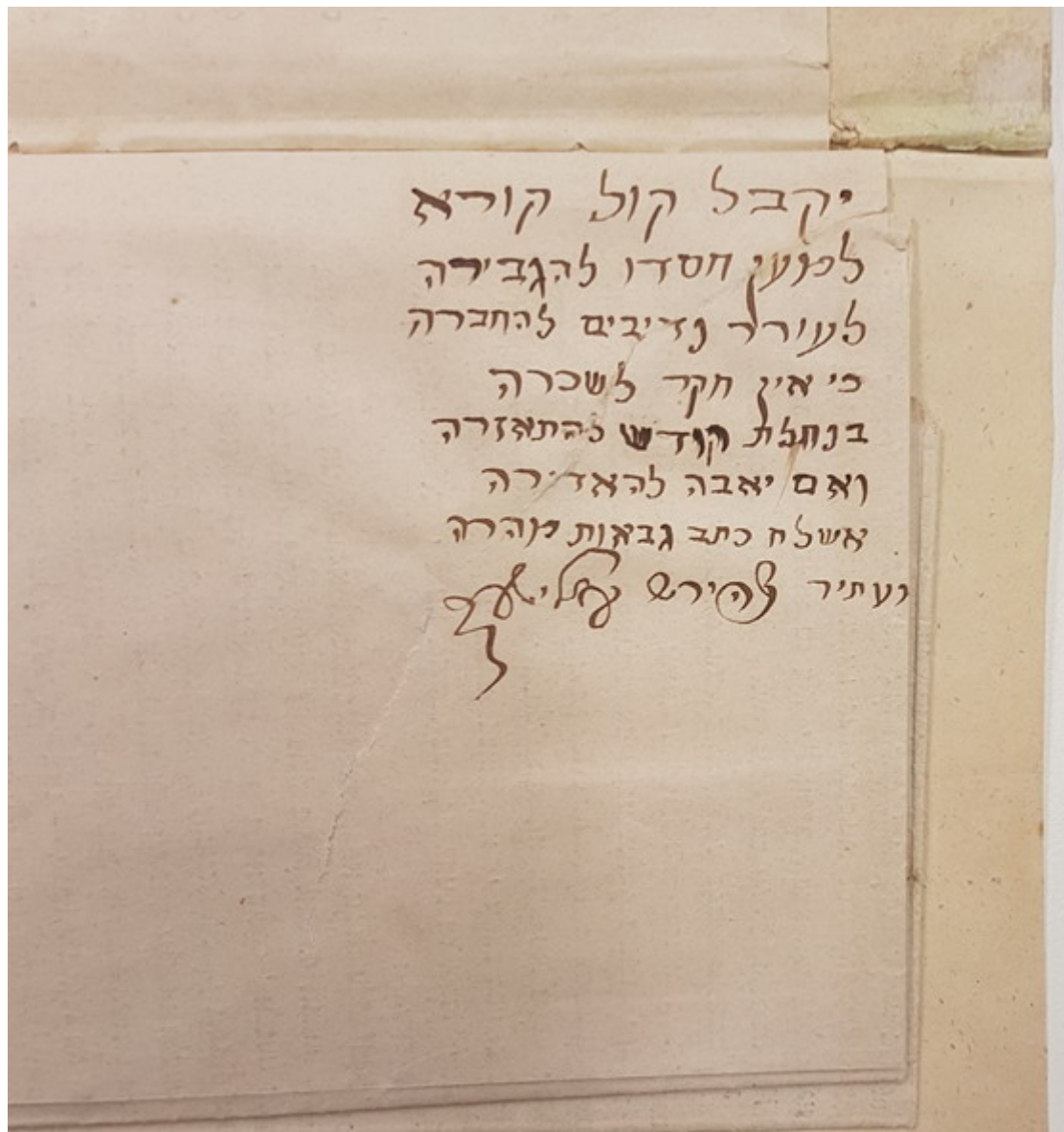
⁶⁸ כמובן שרעיון זה מעוגן בחז"ל, כדרשת רבי אבא שפירות הארץ הם אות ומופת לגאולה וישועה: "אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא', סנהדרין דף צח ע"א. ולכן התקינו אנשי כנה"ג את ברכת הגאולה אחרי ברכת השנים, מגילה דף יז ע"ב.

⁶⁹ שלום ירושלים, טהארן תרכ"ח.

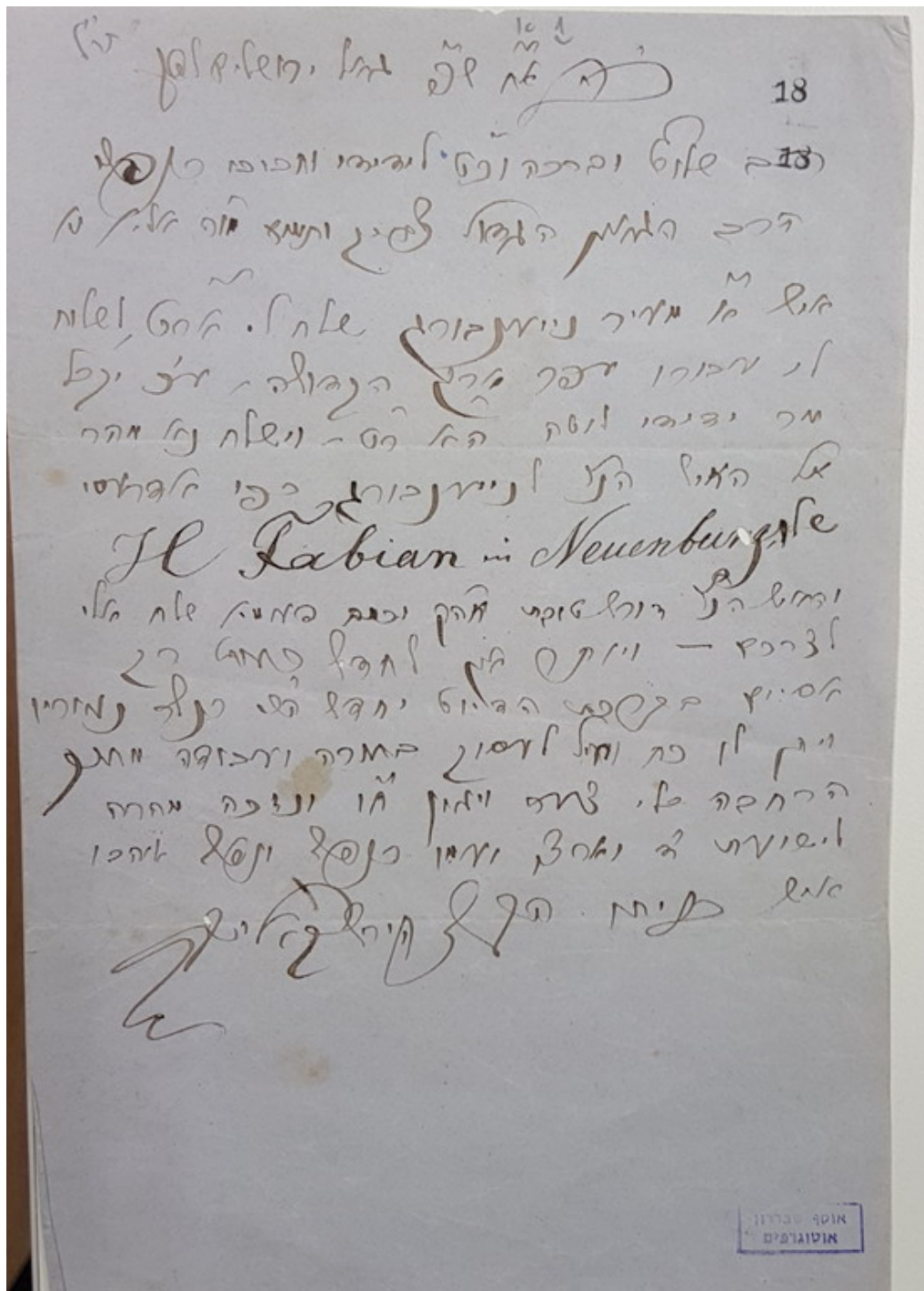

נספח לספרו 'שלום ירושלים' והוא קריאה ליהודי חול' לתמוך ב'חברות' התומכות רכישת קרקעות בא"י.

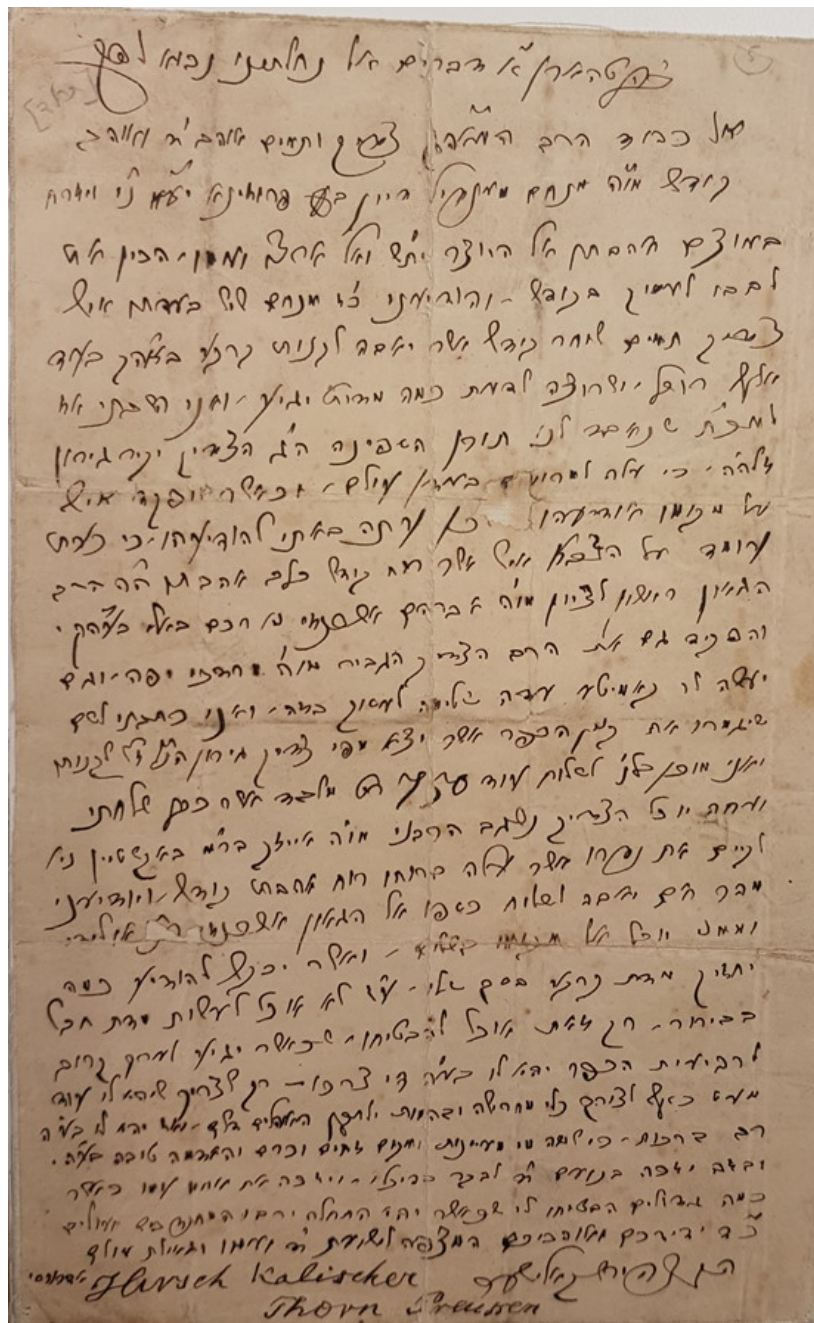
טופס נדיר ביותר

פרסום ראשון: מאחורי הקול קורא' רשם רציה כמה שורות לכבוד הנדיב האלמוני

פרסום ראשון: מכתבו של רצ"ה קאלישר אל ידידו רבי אליהו גוטמאכר בו הוא מודיעו על שילוח עפר-ארץ ישראל עבורו: ד"ק אסיים בברכת הדיוט, יחדש השי' כנשר נעוריו ויתן לו כח וחיל לעסוק בתורה ועבודה מתוך הרחבה בלי צער ויגון ח"ו. ונזכה מהרה לישועת ד' וארצו ועמו כנפשו ונפש אוהבו איש בריתו. הק' צבי הירש קאלישר. כ"ב ניסן תר"ל

פרסום ראשון: מכתבו של רצה קאלישר אל: יחבב המאה"ג צדיק ותמים אוהב ד' ואוהב קודש, מוה מנחם מענדיל דיין בקק פרוזינא יעא נ"י ויזרח.

הוא מודה לו על הבשורה שהתבשר ממנו על שיש בעדתו איש צדיק תמים שוחר קודש, ואבה לקנות קרקע באה"ק בעד אלף רובל, ושרוצה לדעת כמה מידות יגיע. ואני השבתי אז למעכ"ת שנאבד לנו תורן הספינה, הג' הצדיק יקיר גירון זלחה. כי עלה למרומים בעוון עולם, וכאשר יופקד איש על מקומו אודיעהו. כן עתה באתי להודיעו כי כעת עומד על הצבא איש אשר רוח קודש בלב אהבתו היה הרב הגאון ראשון לציון מוה אברהם אשכנזי נ"י חכם באשי בעה"ק. [בהמשך מתאר רכישת כפר וכלי עבודה חקלאית]. קיץ תרל"ד⁷⁰

⁷⁰ אוסף הרב צ"ה קלישר, אוסף שברון, 01 19 184.

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

במאמרו 'שומר מצוה לא ידע דבר רע' שפרסם בחורף תרל"ג, מדגיש רצ"ה ביתר שאת את רעיון הגאולה ע"י קיום המצוות התלויות בארץ. רצ"ה מבשר שהודות לשינוי הדרסטי במדיניות השלטון, המאפשר רכישת קרקעות, נפלה בידיו ההזדמנות לרכוש קרקעות ולעבדן כדי לקיים את המצוות. עד עכשיו לא הייתה אפשרות לקיימן בשלימות: "כי לא היה רישיון לבנות, ונעשה רק עפ"י משכנתא מן הנוכרי, ועיקר הקרקע של הנוכרי אינו חיוב גמור לקיום המצוות". אולם, כעת ש'זכינו לרישיון ממושל הישמעאלי לבנות אחוזה אדמת קודש, מי לא יתרגש בלבו אל קיום המצווה. בהמשך הוא מביע את תמיהתו על חכמי ישראל שאינם קופצים על המציאה, ואינם נרתעים מדברי השל"ה בשם האריז"ל שעתיד אדם לחזור בגלגול על כל המצוות שלא קיים. לאור זאת, הוא פונה לכל בית ישראל להרתם למצווה חשובה זו, ולהתחבר לחברה למימוש הרעיון⁷¹.

תיקון פנימי ותיקון חיצוני

לא מן הנמנע לומר, שזה אשר דרבן את רי"א לפנות אליו עם רעיונו. כאמור לעיל, שהגדרת סגולת רכישת הקרקעות להחשת הגאולה, מכנה רי"א בשם 'תיקון החיצוני', ואלו מקצת דבריו באגרת זו:

אך יש עוד ענין חיצוני לתיקון הנ"ל והוא להצמיח צמח צדקה לארץ הנשמה הלזו כידוע לנו להחיותה ולקיימה בקיום מצוותי התלויים בה, וכמ"ש בס' הלקוטים החדש מרבינו הקדוש האריז"ל ד' מד ע"ב וז"ל ולהיות כל טובתם תלויים בזה הבירור כי כשיושלם הבירור יבוא משיחנו ב"ב וכו'. והנה עיקר הבירור הוא תלוי במצות הנוגעות בארץ וכו' וז"ש גדול יום הגשמים כיום קבוץ גלויות וכו',

באגרתו זו לרצ"ה קאלישר, אחרי שהוא מאריך בחשיבותן של מצוות אלו שבסגולתן לקרב את הגאולה, הוא מצביע על כך שלפי תורת הגר"א שקיבוץ נדחי ישראל והשבתם לא"י הוא תנאי הכרחי לביאת הגואל, וממשיך בהעתקה מתוך כתב-ידו של רמ"מ משקלוב שהיה ברשותו המחזקת את תפיסתו זו:

וכן מצאתי בכתבי הרב החסיד המפורסם ר' מנחם מענדיל ז"ל תלמיד רה"ג הגר"א ז"ל שקיבוץ גלויות בג' מצות האלו 'לקט שכחה ופאה' כמבואר בפסוקים הנ"ל. וידוע שכל דבריו הם מפי רבו ז"ל⁷². לאור זאת הוא מבכה ומצטער על הזנחת מצוות אלו, שלולי זאת היינו מזמן נגאלים:

והנה לפי זה מה טוב ויפה היה הדבר הזה עלינו השארית הנמצא בעה"ק הזה וסביבותיה לאזור חיל בקיום המצות הנ"ל הנהוגות בה, ולהתבונן על תשוקת משה רבנו ע"ה שהתפלל

⁷¹ המגיד, שנה טז גיליון 47 (ד' בכסלו תרל"ג), עמ' 513.

⁷² וכן כתב בספרו תולדות יצחק, ג, דף קי ע"א. בכתבי רמ"מ שישנם בידנו לא מצאנו, קטע זה.

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

תקט"ו תפלות לבוא ולקיים מצוותיה התלויים בה, והרי אנו מתגוררים בה כמה שנים ואין איש שם על לבו כלל. הלא אם היינו זוכים בבירור הזה, לא היינו צריכים בירור היסורים הנ"ל והיה קץ לפדות נפשינו.⁷³

ואולי, עם תפיסה זאת, ניתן להבין מסורת מסויימת שהגר"א בעצמו שאף שבעלותו לארץ ישראל יזכה לנטוע עצי פרי. מסורת זו מובאת בשם רבי אליהו לנדא – נכד הגר"א, שבדרך נסיעתו לא"י כתב הגר"א איגרת לתלמידו רבי יהושע העשיל מח"ס 'מצמיח ישועה' ובין הדברים כתב בזה"ל: "יזכני השי"ת לנטוע במו ידי עצי פרי בסביבי ירושלים לקיים 'כי תבואו אל הארץ ונטעתם', בסוד קץ המגולה"⁷⁴.

דבקו הנפלאה במשנת הגר"א – שמירת שנת השמיטה על פי שיטת הגר"א

בנוסף למגמתו לייסוד בתי מדרש ברוח הגר"א וכן חבורה של בני עלייה שיתמסרו להתנהג על פי הנהגת הגר"א, כפי שתואר לעיל, דומה שאת שיא התקשרותו למסורת הגר"א היא כוונתו ורצונו שחברי אגודה זו יחמירו לקיום שנת השמיטה בשתי שנים, כדי לצאת גם שיטת הגר"א!

כידוע שהראשונים נחלקו לגבי חישוב שנת השמיטה, כששורש המחלוקת היא שנת חורבן הבית. הבית נבנה בשנת ג"א תת"ט. לפי רש"י הבית נחרב בשנת 420 לבנינו, אזי הבית נחרב בשנת ג"א תתכ"ט, ואילו לפי ר"ת שהבית נחרב בשנת 421 לבנינו, אזי הבית נחרב בשנת ג"א תת"ל. הגמרא אומרת שהחורבן היה במוצאי שביעית, אם כן, שנה אחת קודם הייתה שנת השמיטה, כלומר או שנת ג"א תתכ"ח [רש"י] או שנת ג"א תתכ"ט [ר"ת].

הרמב"ם מסכים עם רש"י בשאלת שנת החורבן, אולם לדעתו, שנת החורבן הייתה שנת השמיטה! כך שבשאלת חישוב שנת השמיטה הרמב"ם סבור כר"ת. הטור (ח"מ סי' סז) הכריע כרש"י, אולם השו"ע והרמ"א פסקו כדעת ר"ת והרמב"ם, וכן אנו נוהגים היום.

אולם מנהג זה לא היה אחיד כל השנים. נראה הדבר שעד תקופת גרוש ספרד, נהגו בא"י כשיטת הרמב"ם. אולם כמה שנים אחר הגרוש, בשנת רס"ד, נתעוררה מחלוקת חריפה בירושלים סביב מועד שנת השמיטה.

אולם נראה שאחרי פרסום השו"ע שככה המחלוקת ונקבעה הלכה כשיטת הרמב"ם. הגר"א בביאורו לשו"ע (ח"מ סי' סז) (בליקוטים) הוא מהיחידים שחשש לשיטת רש"י, וכפי שניסח זאת החזו"א: "ומאוד החזיק הגר"א בשיטה זו [כרש"י] עד שמצא להעיר להחמיר לחוש גם לדעת הר"מ"⁷⁵. כלומר, לפי הגר"א יש לעשות את שנת השמיטה שנה לפני השנה הנהוגה.

⁷³ תו"י, ג, דף קיג ע"א.

⁷⁴ חזון ציון, ירושלים תשס"ב, עמ' 139. רבות התאמצתי כדי להשיג העתקה מאיגרת מופלאה זו, ולע"ע העליתי חרס בידי!

⁷⁵ חזו"א, שביעית סי' ב ס"ק לב.

תקוותו של רבי יצחק אייזיק כהנא הייתה כי בני החבורה יאזרו חיל וגבורה עילאית: וירכשו קרקע כדי לקיים בה מצוות התלויות בארץ, כולל שביעית, ולא עוד אלא שיחמירו לנהוג בה שביתה בת שנתיים, הראשונה כמנהג המקום, והשנייה כדעת הגר"א! כמדומה שהוא, בין כל אלו ההולכים בעקבות הגר"א, יחידי בעמדה זו, וכפי שכתב החזו"א: "ומ"מ נראה כיון שכבר נהגו כהר"מ אין לזוז מהמנהג".

עמדתו של רי"א כהנא מובנת מאוד, על רקע תפיסתו את קיום המצוות התלויות בארץ כמביאות את הגאולה, לצד קבלת הגר"א, שהיא התורה האמיתית בדור זה, ברור אם כן שמעבר לעמדתו ההלכתית בשאלת 'חישוב שנת השמיטה', סבור רי"א כהנא כי יש לנהוג כהגר"א בשביל להחיש את הגאולה, ובשביל 'אתערותא דלתתא'⁷⁶.

בניין ירושלים

אין ספק שגם רי"א כהנא היה מעורב בבניין ירושלים, (אם כי שכפי שהסברנו עד כה סביר כי עיקר פעילותו הייתה בתחום הרוחני, שכן הוא סבר כי יש להשלים את ה'אתערותא דלתתא' גם ללימוד תורה וקיום מצוות התלויות בארץ), וכפי שמשקף ממכתבים אלו, אך מתמיה מעט שמכל היבול העשיר על תולדות העיר, לא מצאנו זכרו בין בוני ירושלים. פרט לאזכור אחד ומעניין ביותר.

רבי יושע ריבלין שהיה אחד מחלוצי בוני היישוב, הנאמן לעירו ולחכמיה, התמסר כל כולו להרחיב גבולות הקדושה לפי רוחו של הגר"א, היינו לעשות פעולות כדי להחיש את הקץ, חיבר שירים מופלאים בהם הוא טומן ורומז את אידיאולוגיית תלמידי הגר"א בהחשת הקץ על ידי אתערותא דלתתא.

בשיר אחד שכתרתו 'מן המיצר למרחביה', העוסק בפעולות האתחלתא, כאשר הדגש הוא על יציאה למרחביה כדי לקיים את מצוות הרחיבי מקום אהלך. לכן יש להרבות בנטיעה בארץ הקודש ובכך לבער את רוח הטומאה. השיר מתחיל ברמיזה על פעולותיו של רמ"מ משקלוב, ובאמצעו מזכיר את פעולותיו של ידידו רבי יצחק אייזיק כהנא:

*חובתנו הרחיב מקום אהלה, מסוד רבנו גאונינו אליה. 'בנין עולם' בקץ המגולה, ברוך מרחיב
גד בו כלולה. תקון ירושלים ואדמת שערך, ומקום רגלי אכבד הרחיבי מקום אהלך. לטהר*

⁷⁶ מן הצורך לציין שכמה מרבני גרמניה התנגדו להשקפותיו של רצ"ה. למרות הפעולות הרבות של רצ"ה לשכנע את רבי שמשון רפאל הירש לתמוך בדעותיו, האחרון התנגד להן מכול וכול, ובתוך הדברים מעלה חשש שהעולים לא ישמרו שבת ומצוות התלויות בארץ, כפי שמעלה בתשובתו משנת תרכ"ד: "מעולם לא שמו על שכמנו לפנות דרך הגאולה ע"י חיזוק ותיקון אדמת קודש, כי אם ע"י חיזוק ותיקון לבבנו ומעשינו לתושיה... וגם דאגתי לא תנוח אשר רק בזה נחזה עוד מכשול על אדמת קודש בחילול שבת, ובעבור על מצוות התלויות בארץ", ר' מאיר הילדסהיימר, 'רבי צבי הירש קאלישר ורבי שמשון רפאל הירש', ספר אביעד, ירושלים תשמ"ו, עמ' רט. גם עורך העיתון 'איזראעליט' בטאונה של יהדות החרדית בגרמניה כבר בשנת תר"ך הגיב בקרירות לחברת יישוב א"י, ואחד מהמכשולים שהוא מונה העומדים בדרכה של החברה הוא ספק האם העולים יצליחו לקיים את המצוות התלויות בארץ, י' שלמון, לעיל הע' שגיאה! **הסימנייה אינה מוגדרת**, עמ' 16.

פרשת תזריע-מצורע תשע"ח

קדושתה על פרי אדמתה, מקום 'אדני דגליא' להחויא⁷⁷. הוא סוד קץ המגולה לרבנו אליה, **יבורך רעי כאח שארי רב"י כהנא. קובץ אמרי קדשו משנת 'עת לחננה', לביאור רבנו בספר יצירה**⁷⁸.

הרי לנו גילוי נפלא: ר' יושע שהתחיל לכתוב את שיריו בשנת תרי"ח, מונהו בתוך רשימת תלמידי הגר"א המקדישים את חייהם עבור הרחבת גבולות דקדושה. ולא עוד, אלא מכנהו כרע וכאח, וגם כשאר בשרו, למרות שלעת עתה לא ידוע על קשרי משפחה ביניהם. הוא מפאר את יצירתו על ספר יצירה, רק פשר השנה צריך ביאור, בה בשעה ש'עת לחננה' עולה תרי"ג, ואת החלק הראשון הדפיס רק ב-תרל"ה. אלא על כורחך לומר שכוונתו לשנת עלייתו ירושלימה, שהייתה בתרי"ג⁷⁹.

מאמר הבא והאחרון יוקדש לשתי האיגרות.

בברכת שבת שלום, יחיאל גולדהבר

⁷⁷ על השם אדני"י דגליא, ראה תולדות יצחק, ב, דף קב ע"ב, הסבר על פי זח"ב דף רל ע"ב.

⁷⁸ יוסף ריבלין (עורך): פזמוני ר' יושעה ריבלין: ברית אבות בסערת אליהו, ירושלים תשס"ד, עמ' 226-227.

⁷⁹ גם בעל היחפץ חיים הודיע אף הוא כי הישוב החדש של א"י, בבניין עריה וכפריה ועבודת האדמה, הוא התחלת הגאולה, מתוך שיחה של בנו רא"ל, מכתבי הרב חפץ חיים, ווארשא תרצ"ז, עמ' 43.